

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XXI. ÉVFOLYAM, 1931 ÁPRILIS

UJVÁRI PÉTER: MÓZES

UJVÁRI PÉTER „MÓZES ÉLETE“ CÍMŰ HÁTRAHAGYOTT NAGY MŰVÉNEK BEVEZETÉSE

Mózes születésének a történetét nem más, hanem maga Mózes írta meg. És mert én viszont Mózes életének a történetét akarom megírni és mert egész nagyságát, amelynek megértéséhez, a kibontakozásához szükséges törvényszerű feltételek ismerete nélkül csudahívás kellene, nemcsak a Bibliából, nemcsak korának életlehetőségeiből, nemcsak legendának ható hagyományok logikus realizálásából akarom kiépíteni, hát nekem kardinálisan jellemző, hogy születéséről, amely egy pár tragikusan felizzott válságában eljövendő megoldásokat exponált, össze-vissza két verset írt. Össze kell hasonlítani ezt a két verssort a Zoroaszter, a Confucse, a Mohamed, a cézárok, a Cicerók, a Napoleonok és a Ludendorffok kötetes önistenítéseiével és akkor ebből a két szófukar, szerény mondatból mindjárt olyan egyéniség lép ki, amely példátlanul fegyelmezett szerénységével nyugözi le figyelmünket.

Hát ezért kellett erről ennyit beszélni és ezért kell ezt is még megtetejezni a következő megjegyzéssel. Ennek a két versnek nemcsak a rövidsége jellemző, de a formája is és nemcsak az, amit elmond, de az is, amit elhallgat. Olvasd csak meg, barátom, mégegyszer. „És ment vala egy férfiú a Lévi házából való és elvette vala a Lévi leányát. És teherbe esett vala az asszony és fiút szült.“ Ugyan tudod-e ebből, hogy ki az a Lévi házából való férfiú, aki elvette vala a Lévi leányát? Ugy-e, hogy ebből nem tudod. Nem is tudhatod. Azt kérdezem tőled: így vajjon írtak-e már egyszer is történetet? Ugy-e, hogy nem. Ha a történelem pontosnak tudja makedoniai Nagy Sándort, pontosnak tudja akkor makedoniai Fülöpöt is, mégpedig nem másért, csak azért, mert Nagy Sándort ő nemzette. De még mithoszokat sem írtak még ilyen titkolódzással, pedig a mithosz annál elbűvölőbb, minél misztikusabb. És mégis a dendarahi templom szent papyrusztekercsei, amelyek nemcsak a fáraók származását, de az istenekéit is őrzik, megmondják bizony, hogy melyik istent melyik isten nemzette. Patah isten mindig volt, de

Ra istent már ő nemzette. Ra pedig nemzette Su istent, Su Seb istent, Seb isten Osirist, Osiris Set istent és Set Horus istent.

Hihető-e, hogy Mózes, aki annyira ismerte alkotásának világátformáló nagy jelentőségét, hogy nem az alkotó, hanem csak az alkotás történetét írta meg az isteni divináció alkotó óráiban, hihető-e, kérdelem, hogy ez a Mózes csak úgy ült rá a forradalmian új élet hullámaira, mint ahogy a hidatlan sémi tutajos a Nilus szent csatornájára ereszkedik? A tutajos nem viszi a vizeket, nem sodorja előbbre a hullámokat, a tutajos a vízre bizza magát és azt forrásának ereje löki tovább. Ő maga kiúszik a Mu-chet-ből, a biztos kikötőből, neki ez számít a Nilus kezdetének. A tutajosnak nem kell ismernie a Nilus forrását. Még mi sem ismerjük és mégis megvagyunk. De hát mi is csak deszkát eresztünk a történelem sodraira. Mózes ennél többet tett. Történelmet csinált, amely évezredeknek lelket adott. Az ő lelke folyik az emberi gondolkodás partjai között. Ő a Nilus, amelynek deltája átölel negyedfél évezredet és át fog ölelni még több évezredet. Hát a Nilus olyan-e, mint aki törekeny kormányval a hullámain tapossa? A Nilus ugyan elfelejtheti-e a forrást, amelyből kiszületett? Az egyiptomiak istent tisztelték a Nilusban, a Nilus él, gondolkodik, pusztít és termékenyít. Elfelejtheti-e hát, hogy forrásból forrt ki és ha ő maga fontos, fontos akkor a forrása is?

Mózes profétizmusa nem az egzaltált látók profétizmusa. Hogy valaki felhágasson az elhivatottság ormára, ahol vagy a saját maga szobra-ként fagy bele önmagába, vagy a napot ébresztgeti, amire nincs is szükség, ahhoz önhittség kell. De Mózesnek még önbizalma is csak kevés volt, nemhogy önhittsége is lehetett volna. Káprázatóan szépre fordult pályája kezdetén egyáltalán nem tudta, hogy mik az ő képességei és milyen feladatoknak a véghezvitelére kötelezik őt ezek a képességek. És ha tudta volna is, sokkal bölcsőbb volt ő annál, semhogy a dolgok végét a dolgok

Arnold Zadikow (München): Jochebed a gyermek Mózással

Jochebed mit dem Kinde Moses

Beilage des Mult és Jövő

A Mult és Jövő 1931. évi április havi műmelléklete

Supplément de Mult és Jövő

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

kezdetétől ítélje meg. Lehet valami jó a kezdetben és a végén mégse az. Az anyák pedig gyerekeket szülnek és nem prófétákat. Próféta is lehet belőlük, de zsebmetsző is. Ki tudhatja, mi lesz belőlük? Mikor Jochebed anya lett, egy közönséges gyermek anyja volt, nem a próféta anyja, nem a felszabadító és a törvényalkotó anyja, hanem egy nyomorult szegény kis emberféregé, akit talán nemsokára Fáraó botmestere a falhoz ver, hogy ki fog loccsanni az agya, amelyben az isten lelke várja az emberi lélek gyönyörű feltámadásait. Mózes akkor írta meg Öt Könyvét, mikor már megoldotta a maga elé tűzött feladatot és mikor már csak a sommázással tartozott a világnak. A férfiúi komolyság sínai csúcsán végezte ezt a nagy feladatot és ott, az Isten közelében, minden emberi hiúsága az Isten embertfelcsókoló egyetemességében oldódott fel. Két dolgot érezhetett az isteni mértéktartásnak ebben a levegőjében. Érezhette, hogy az út kezdete nem határozhatja meg az út irányát és végét és azért is helytelen a hivalkodás a kezdetek kezdetén. És érezhette aztán azt is, hogy őt most már csak egy veszedelem fenyegeti, mégpedig az istenné való lezüllés, ami az ő korában, mikor az emberek lelki nyomora dacból, önámításból és butaságból isteneket teremtett, bekövetkezhetett volna. És habár minden nagyság között az a legnagyobb, amely egészen a személytelenségig aetherizálja fel magát, az emberi nagyság tudatos elvállalásának irtózatában mégis a személytelenségébe mentette bele magát, a héber alkotók nirvánájába. Az isteni csók, amely nagy munkájának eldobbanása után fölszívta a semmibe, logikusan fejezte be azt az önmagát felcsókoló szent alázatosságot, amely munkájának elején jellemzi. Ő volt az egyetlen vallásalapító, akit nem tett meg istenné a tétova istenkeresés és csak azért, mert a személytelenségbe menekült és egyetlenegyszer sem beszélt úgy magáról, hogy a történet hősében a történet szerzőjét ismerhesse fel az olvasó. Mózes öt könyvében Mózes mindig a harmadik személy. És ahogy tudta eltagadni önmagát, úgy tudta eltagadni megindulása idején Amramot és Jochebedet is, habár más okból is, habár azért csupán, mert bölcs volt és tudta, hogy az utak elején oktan a hivalkodás.

Most pedig azt fogom bizonyítani, hogy Mózes, aki munkájának ebben a periodusában inkább történetíró, mint próféta, a legjobban, a legpragmatikusabban úgy írta meg születésének (és később: a nép) történetét, ahogy megírta. Ami pedig hézagosságnak látszik, az valójában a krónikairás teljessége. A történelemben semmi se számít, csak az, ami törvényszerűen következik az emberi élet körülményeiből, mert elhinni csak ezt lehet. Mózes el akarja mondani küldetésének történetét, amely az emberi fejlődések vonalán mozgó értelem számára túlságosan csodaszerű. Hogy mondja el mégis, hogy ne lázadjon fel ellene kételkedésekre a fontolgatás. Bizonyára csak úgy,

hogy naturalizálja a csodaszerűt és a törvényszerűség kényszere alá állítja a történetet. Az elküldetés és a származás biológiai kapcsolata nem egészen kétségtelen. De Mózes esetében mégis összefüggnek, mint ok és okozat. Mindaz, amit Mózes művelt, származásában találja a törvényszerű kényszerűséget. Próféta és törvényalkotó és népfelszabadító csak azért lehetett, mert a Lévi házból származott és nem más törzsből. Mert a héber törzs ősi emlékeit a boldog és nyugalmas napokra emlékező büszke tradíciókat a Lévi háza őrizte. Mert ennek a törzsnek a férfiai büszkék voltak papi kiváltságukban és gőgjükben engesztelhetetlenek. Apáról fiúra szállt az első Lévi szent haragja azok ellen, akik a héber becsületet megszenyezték és erőszak volt a fegyverük, mikor a gyalázók bikacsordái a héber nyugalmat szétaposták. Ők voltak a legtanultabbak és legelőkelőbbek, ők voltak a Kanaánból hozott misztériumok örökösei és minden lévita szíve Jáhvé elhomályosult, eltorzult, félig elfelejtett szövetségének tabernakuluma volt. A népi öntudat izzó szenvedéllyel lobogott a lévítákban. Mikor még csak a csordaöszön tartotta össze a népeket, ők már a népszolidaritás elszakíthatatlan derékövére szijazták a csákányikat. A néppel sírtak, a néppel nevettek, minden gondolatuk, minden érzésük a népé volt. A nép miatt törték össze a törzsi öntudatukat. Az ősök átka, amely kemény haragjuk miatt szétszóratással fenyegette a lévítákat,*) vasabronccsá keményedett és elszakíthatatlan kötésben tartotta a népet és a lévítákat. Az átok fogott, tizenkét darabra tört össze a Lévi törzse, tizenkét törzsben élt, nem egyben, de ebből forrt ki a legnagyobb ereje: a népi öntudat, mert elmerült a népbe és a néppel élt. De a lévita lelkeket nem törte össze ez az átok. Éppen olyan hevesek, indulatosak, minden sérelemre felágaskodók voltak ma is még, mint Dinnah elgyalázásának szomorú napjaiban. Minden lévítában az első Lévi vad és fenséges lelke élt. És ahogy ez az első Lévi fájdalmas haragjában elpusztította Chámort, a fiát, az egész városát, úgy ütötte le Mózes is az egyiptomit felázadt vérségének önkívületében. Mózesben az első Lévi lelke élt, Amram lelkében és az egész törzs lelkében is. És mert ilyenek voltak a lévíták, azért történhetett meg és azért kellett is elkövetkeznie mindennek, ami elkövetkezett. A materialisztikus okkutatás nem jelent egyoldalú kutatást és ha a történelmi fejlődésekben nem is ismerhet el más mozgató erőt, mint azt, amely a szociológiai és gazdasági szükségességekben lüktet, nem kicsinyli le azért a tömegekből kimagasló embert vagy embercsoportot sem, mert a tömegek rendszertelen, gyakran széjjelfutó és elhíguló érzéseit ők kovácsolják össze egységesre. Nem túlozom hát a lévíták jelentőségét, mikor azt mondom: az exodussal összefüggő események kifejlődésének feltételei a gazdasági és szociális és kulturális kényszerűsége-

*) Genesis IX. 5., 6., 7.

ken túl őbennük gyökereztek. Mózes emberfölötti alázatában nem fokozza fel személyének fontosságát, de ismeri szerepének természetét és tudja, hogyha mindent őrajta kívül álló erők mozgattak is meg, ebben az erőben mégis ő volt az értelem és a gyorsaság. Azért kezdi meg születésének történetével az exodus történetét. Minden azért indult úgy meg, ahogy megindult és minden azért folytatódott úgy, ahogy lefolyt, mert: „ment vala egy férfiú a Lévi házából való és elvette vala a Lévi leányát. És teherbe esett vala az asszony és fiút szült“. Hogy a férfiút Amramnak hívták, az asszonyt Jochebednek, nem fontos. Itt csak az a fontos, hogy a férfi is, az asszony is a Lévi házából származott, mert a házasságukra való diszpozíciójuk a származásukban volt és azontúl is minden, ami a végzet néma elszánásaiból emberi kifejezéssel robban ki tragikus válságok idején.

Hogy Mózes születésének rövid, takargató és célzatosan hangsúlytalan elbeszélését így kell olvasni, az kitűnik abból a versből, amely megelőzi és amely kerülhetett volna elébe, ha nem kapcsolja össze a természetes összefüggés.

„És Fáraó megparancsolta vala az ő egész népének, mondván: minden fiút a folyóba vessetek és minden leánygyermeket életben hagyjatok.“

Az egyiptomiak gyűlölete forrpontján őrzöng, a fáraói zsarnokság megtévelykedik, a faji önzés epilepsziás habot túr, a héber nép pedig a legiszonyúbb népkatasztrófa hústmarcangoló malomkerekeire került. És ebben a lélekveszejtő, fojtó, sötét atmoszférában egyszerre csak szétcsapódik a végzet komor ködfüggönye és egy idill pirkad ki belőle elbájoló derűltséggel. Lehetséges ez? Egyezik ez a Biblia isteni logikájával? egyezik-e organikus egységességének utolérhetetlen tömörségével? és egyezik-e a harmoniájával, amely oly természetesen fűzi egymáshoz az akkordokat, mintha az isteni szépség felékesítésére Isten szeméből ki-

buggyant gyöngyöket fűzne egymáshoz. Ha ez a házasság valóban csak idill volt, akkor megtorpan előtte a logika, mert nem érti meg a haláldekrétumával való összefüggést. De a történelemben nincsenek összefüggéstelenségek, legkevésbé olyanok, amelyek színellentételeikkel a végokok után kapaszkodó ösztönt megiszonyítják és visszadöbentik.

Mózes történelmet írt és úgy írta, mint ahogy a testvérei közül kikerült lánglemék a piramisokat építették. Az arányosság, a nehézség, az anyagvonzódás törvényei szerint. Minden szó a helyén van és minden szó elbírja azt, amely fölébe kerül, mert szoros összeforrásra kényszeríti őket az egymáshoz való tartozás. Amram házassága nem egy színes kavics, amit véletlenül kevertek a piramis kolosszusai közé. Ez a piramishoz tartozik, mert arról morzsolódott le olyan kényszerítő következetességgel, mint amilyen kényszerítően következetes a fény kivillanása a villámterhes sötétségből.

Amram azért vette el Jochebedet, mert a fáraói elnyomás tetőfokára hágott és mert a héber nép öngyilkos apátiába zsibbadt, amely még kegyetlenebbül fenyegette, mint a Nilus, amelynek minden ága a polyp erejével csavarodott a héber életre. És mert már senkit se nyugtalaníthat a gyanított összefüggéstelenség és mert megint megbékülten borulhat le a hívő áhitat a Biblia grandiózus templomában, úgy szeretném feltárni a csodáit, hogy emberien érthetőségbe hasadjon minden, ami isteni benne, túlságosan homályos és túlságosan csodaszerű. Nem kell félni. Minden ütem, amely a Bibliában lélezkedik, drága nekem és nem veszhet el akkor sem, ha epikus orgonák búgnak fel az Amram és Jochebed époszában. Mert hősköltemény ez, tele életakarással és halálraszántással, daccal és lázadással. Olvasd el és megélsz olyan élményeket, amelyek szétpattanó húrokat feszítenek az idegeidből.

Arnold Zadikow (München): A müncheni V. O. B. B. páholy plakettje (Logenplakette)

Arnold Zadikow (München): Kivonulás Egyiptomból
(Auszug aus Aegypten)

Kiss Arnold: Mózes imája

— Franz Werfel —

Nem negyven nap és negyven éj,
Nem negyven év és sokszor negyven —
Nem! — negyven élet, negyvenszer negyven élet!
Ez is kevés még! Nem akarok mozdulni,
Óh, fiaim! csatlósaim! támasszátok föl karjaim,
Fölfelé a karjaim — halljátok-e, fiaim?
A karjaim támasszátok, tornyosodjak én föl!
Hallod-e? én nem vagyok rimánkodó,
A félelmetes, dúl-tollú kakasod a harcban:
Az vagyok én; érted török vasajtót,
Hit-szörnyeteg vagyok én, a hited szörnyetegje.
Nem tágitok és tőled, én rázlak téged,
én megrohanlak téged!
Várok nagy ostromlója, az vagyok én,
Ugy-e remegsz? mert jól ismersz te engem.
Reteszeld el magad és fejed fölé
gyűjtsd a felső ég s az alsó ég szolgálait,
Angyalait a tannak, s angyalait a kivitelnek,
nem érnek neked semmit!
Nem tágitok és tőled, szétrombolom a sáncaid,
kiiszom az árkaid, hurcollak téged.
Körébe rontok a te rendjeidnek,
Fejestől bedobom magam a te kormányzásodba,
Te nem tudsz ellentállni nékem.
Belémarom magam a kebledbe,
Befonom magamat a te tüzeidbe,
Öklömmel dörömbözöm a szádon!
Fiaim! csatlósaim! dobjatok engem fölfelé!
Érzitek vajjon a testvéri orkánt?
Föl! föl! éntőlem nem szabadulsz,
bárhogyan is vonaglasz, vergődsz,
Megragadlak téged, óh, te ellenségem,
óh, te Atyám! szegélyednél fogva
ellenállhatatlanul megragadlak én téged!
Támadom a csöcselék-csapatot
miattad, óh te, én ellenségem!

Támadlak téged a csöcselék-csapat miatt,
óh te, én Atyám!

Nincs senkim és nem enyém:
sem te, sem a csöcselék!

Harcolok fölfelé s harcolok lefelé,
Egy hegyen dühöngök,
mely közted van és köztük.

Nem vagyok én kegyes. Sohase nevetek.

Trombitakiáltás vagyok én,
engesztelhetetlen,

Minden megegyezés ellensége.

És nem szerzek békét,

mert az én kardomeget és földet sujt.

Nem tágitok én tőled,

bármerre is fordulnál előlem,

A világ bármely széle felé mennél!

Az igazság vagyok én, amelyet elkergetni
nem lehet, a jog, amelyet sarokba dobni nem lehet.

A te majesztásodra akaszodom,
az én tőled távol kivülségemben.

Föl! föl! ti szolgák! fiaim! támasszátok
az én harcias ökleimet jól fel!

Nem menekülsz te tőlem a te végtelenségedbe!

Remegő ajkakkal szóba kell velem állnod!

Törvényed sorompójába szólítalak, te bíró!

Itt már nincs megszökés, kivezető út innen nincsen.

Te megjelenysz — én a te világotat
semmivé térdepelem.

Te megjelenysz, te igazolod magadat,

de csak úgy, ha megfordítod a sorsot...

Somlyó Zoltán: Az arcom: vázlat

Érzem, hogy mindent megbontó fájdalomam
nevetséges, mint Aesopus torz púpja vala.

Érzem, hogy szörnyű ember lehettem volna én,
De reám ült a bánat, sorsom bús madara.

Mert lássátok: tudom, beteges és hazug
hallucináció, hogy nehezebb enyém,
mint bárki másnak sorsa, siralma, bús szíve
s hogy méltóbb lehetnék sok másnak a helyén.

Mert lássátok: tudom, ó, én tudvást tudom:
szíven a bú bimbója meleg, éltető oltás;
melytől áhítatos s ihlett melódiás
a férfi hódulása s a sápadt nősikoltás.

De szánjatok nagyon s félve kerüljetek,
mert szemem, szájam rajza lágyabb, mint a tiétek.
Olvadt viasz-szobor, formája már alélt,
mert végtelennek szánt viaszlelke kiégett.

Idétlen zord gyümölcshöz hasonlatos szemem,
mit meg nem édesítnek se fűszerek, se mérgek.
S feneketlen, lidérces, babonás kút a szám,
hol szentekké fürödnek kísérteties férgek.

Ha majd ez égi rajzot, mely arcomon pihen,
egy fénylő perc kihúzza a nagy isteni színnel:
akkor leszek magányos, mint hangtalan vadon,
akkor leszek hatalmas és érett, mint az éjjel!

AVIGDOR HAMEIRI: A SÁRKÁNY

I.

Es ahogy elérkezett a hír Jeruzsálem vén falai közé, megbomlott a béke az öreg rabbi Mordecháj házában. Egyetlen nagy talmudtudású fia nem túrtöztette magát többé:

— A messiás nyomdokán megyek én is! — mondta remegve, de tiszteletteljes félelemmel apja iránt. — Az új város neve Tel-Aviv lesz. Tavaszhalma. Ott épül a jaffai parton. Már hat ház tündökölt ott belőle Isten verőfényes napján. Megyek én is oda.

S elhatározással, mint aki félelmes titkát kitarja, hozzátette halkán:

— Már telket is vettem ott Isten segítségével. Az én házam lesz a hetedik.

A vén rabbi, mintha kígyó megmarta volna, megremegett. Néhány pillanatig fia szemébe nézett, aztán behunyta szemét. Nem. Ez lehetetlen.

Aztán ismét kinyíltak a szemei. Kitágultak s így, tágra feszült szemekkel elhatározta iszonyattal és fogcsikorva:

— „Az ő elsőszülöttjével tegye le az alapkövét s legifjabbikával állítsa fel az ajtait!”

Az anya, aki már az átok első szavaira egész testében megingott, felugrott, öreg férje szájára tapasztotta sovány kezét, de már késő volt.

Az átok elhangzott.

És Menáchem, a lázadó ifjú, apjának félelmetesen ráncos arcába szúrta a most már könnyörzésbe lágyuló szemét és rebegett:

— Atyám... ne...

Az öreg feje forogni kezdett. Az asszony segítette őt a karosszékre hanyatlani. De mikor fia is közeledett hozzá csendes ijedtséggel, az öreg újra felvillámosodott és visszataszította őt kegyetlen tekintetével:

— Kotródj!

Az ifjú hátrált. Az öreg pedig mellére horgasztotta fejét s húnyt szemmel önmagába mormogott:

— Jaffa, az átok városa. „És leszállott Jaffán.” A lázadó próféta is Jaffán akart elbújni az Isten színe előtt. „És felkele Jónah, hogy Társis felé meneküljön s leszállott Jaffán.” Ez a part mindég óta az átok és a büntetés helye volt...

Mélyet sóhajtott s folytatta magában a lázadó próféta történetét. Aztán felhörgött:

— „Jobb nekem a halálom, mint az életem.”

Az ifjú megint próbálkozott apja felé közeledni, de az anyja nem engedte. Ez még jobban felbőszítette az öreget.

A fiú ott állt, mint egy fiatal cédrus a viharban. Ő már rég érezte, hogy ez lesz a vége. Az a sok vita arról a nagy mozgalomról, amely ott a nagyvilágban folyik, itt, kettőjük között utóvégre lángbaborul egyszer. S íme, megtörtént.

Meghajoljon-e apja előtt? Üljön-e vissza a talmudasztal mellé és folytassa?

De hirtelen, kegyetlen ötlet: várni fog egy kicsit. Be várja, míg az apja... ne adj, Isten... Öreg már... és gyenge...

De nem. Apjának Isten kegyelmével élnie kell még sokáig. Sőt: külön szobát épít a házában az öregeknek. Tágas, napos szobát. Odaülteti őket. Kicsi szentély a házban. A szentélyben frigyláda, Tórával...

II.

Izzadva építette kis házát a homokon s fiatal felesége segített neki híven. Ifjúságos oldalbordája két drága, fiatal kezével adogatta a téglát. Boldogság.

De az átok, apjának Jerichó-átka, ott settenkedett forró aya körül.

„Elsőszülöttjével tegye le az alapkövét” — gondolta rémülten s hallgatott. Fiatal párja nem tudott semmiről s nem értette borongó hallgatását.

De a fiatal férj egyszer hazatoppant sugárzó arccal:

— Beracha! Megtudtam, hogy a polgármesterünk gyermektelen! Az átok nem foghat!

— Mit beszélsz össze-vissza? Micsoda polgármester?

— Hát városunk építőbizottságának elnöke,

Arnold Zadikow (München): Apja arcképe (Ezüstplakett) (Bildnis seines Vaters)

Tel-Aviv alapítója, gyermektelen. Ő tette le a város alapkövét! Az átok tehát nem foghat, nem érted?!

A fiatalasszony nem feszegette a dolgot. Félig-meddig már tudta, értette valamelyest a dolgot. Akárhogy: legyen. A fő, hogy a férje jókedvű. Jó étvágygal eszik. Sőt: dalolgatni is kezdett. Hála Istennek.

De mikor az asszonyon észre lehetett venni már a gyermekáldás első jeleit, az ember megintcsak elszomorodott. Nagy félelem vett rajta erőt.

Az asszonyka simogatta:

— Menáchem, hisz nem te vagy a város alapítója! Micsoda lidércnyomások ezek? — szólt, mikor már mindennel tisztában volt.

Nem használt. A fiatal apa nem nyugodott meg.

S mikor az ács eljött, hogy az ajtókat csinálja, engedte őt.

— Egyelőre nem kell. Egyelőre függönyöket akasztunk az ajtók nyílására. Nem kell ajtó.

Felesége bólintott. Már ő is belekerült férjének remegő s rosszat váró félelmébe.

De egyszer eszébe jutott valami:

— Tudod mit, Menáchem? Sőt, ellenkezőleg! Állítsuk fel az ajtókat, még mielőtt a gyermek megszületett! Nem érted? Azután már a Sátánnak nem lesz hatalma fölöttünk! Természetes!

De az átok nem szállt el a lelkéből. Ott virágozott a szívében, vérvörös méregvirágaival, amelyeknek halálillata átfüstölgött az áldott asszonyka vérébe is.

S hiába küldözgette könyörgő, kimagyarázó bibliás leveleit az apjának.

— Az a vén mágyár! — sopánkodott a fiatalasszony. — Az a vén, önfejű mágyár! Mindnyájan ilyenek vagytok ti mágyárok Jeruzsálemben! A törvény, a kegyetlen törvény szeges buzogánya! Ez a ti lelketek, mágyár zsidók! Édesanyám mesélt nekem, figyelmeztetett engem. Jaj nekem, mi lesz velem?!

S hangos sírásba jajdult.

S a gyermek halva jött a világra.

III.

Először a férj hagyta el a rabbi házát. Aztán az elvált asszonyka. Az asszonyka zilált aggyal és kidülledt, vörös szemekkel, a férj pedig lehorgasztott fejjel; s szívének fájdalma húnyt piláin keresztül omlott fiatalon ráncos arcára.

Alighogy kitették a lábukat, a rabbitanács egyik tagja szólt:

— Azt hiszem, a válás nem érvényes: az az ember nem józaneszű. Ugy beszélt, mint aki meg van zavarodva.

A főpap gondolkozott egy percig.

— Nekem is az benyomásom — szólt kissé félve. Aztán hirtelen odakiáltott a szolgának:

— Hívd vissza őket! Hamar!

A szolga már csak az asszonyt érte utol. Ott

állt az utcán, a földhöz láncolva, mozdulatlanul. A szolga vissza akarta vinni a pap elébe, de nem bírta. Egy hervadt szomorúfűz, melynek gyökerei a pokol mélységébe nyúlnak. Kiment maga a főpap.

Az asszony elmesélte az egész kálváriát. A rettenetes átok. A halvaszületett gyermek.

Aztán kitört, sírva:

— Ha legalább azonnal megtette volna, mindjárt a szerencsétlen féreg születése után; ha azonnal elvált volna tőlem! De nem, akkor ő macskakodott: „Azért is! Csak azért is! Irva van: ne ölessenek a gyermekek apáik vétkeért! Mit vétett Neki a még meg se született gyermek!” így veszekedett az Istennel. És most... most, hogy újra az anyaság felé vagyok, most, harmadik hónapomban, hirtelen megtört és engem tett bűnbakká. Így az átok...

Az asszonyka felhorkant és elájult.

IV.

— Milyen város ez? — kérdezte az idegen országú rendőrt, hozzáközeledve fáradt, réveteg és zavartszemű mosolyával.

— Tiflisz — válaszolt a georgiai rendőr nagy szánalommal, látván, hogy egy világbolyongó bolonddal van dolga. — Tiflisz — ismételte a rendőr, habár nem volt biztos benne, hogy megértette a kérdést.

— Tiflisz? — mormogta utána a bolond széles mosollyal. — Tiflisz, szégyent jelent héberül, tifla: szégyen, gyalázat... He-he... menjünk innen.

De visszafordult:

— Mondja kérem, ha én most itt így, erre ni, megyek, észak felé, akkor ezzel távolodom Tel-Avivtól? Mi? Erre...

— Igen, igen — szólt a rendőr, aki egy szót sem értett.

A vándor folytatta útját. Vidáman, torz vígsággal. Néha fel is dalolt s a bibliaolvasás melódiájával kezével kísérve énekelte Jónás prófétát:

— „Oh, mondjad meg nekünk, mi mián vagy ez a Rossz minékünk, mi a te foglalatosságod és merről jössz, mely a te országod s minő néptől való vagy te?”

S hirtelen kitört nagy, keserű kiáltással:

— „Kelj fel s menj Ninivére, a nagy városba és kiáltsd hozzá!... Kiálts...”

A hangjára összecsődült köréje az utca népe. Egy zsidó magához vitte őt, megetette és tisztára mosatta. Adott neki testrevalót. A Biblia nyelve, amelyen nemcsak dalolt és jósojt, de beszélt is, nagy tiszteletet keltett körötte. De hiába próbálkoztak kivenni belőle egy értelmes mondatot. Révedezve nézte a jóltevőit, akik közül sokan oda-tévedt prófétának nézték.

Csak egy kérdése volt, amely elég értelmesen hangzott:

— Te ott voltál Tel-Avivban? Nos és? Van

nak ott gyermekek? És jól vannak a gyermekek? Nem halottrak? De az igazat mondd, barátom, csak az igazat!

Igy vánszorgott s dalolt ország-világon keresztül. Néha világosság támadt a lelkében. Ilyenkor nem hitte el, amit hallott; hogy a város épül, fejlődik; hogy már vagy ötezer lakója van. Kétkedve fogadta a hírt. De amit a gyerekekről meséltek neki, azt egyáltalán nem hitte el. Nem lehet. Gyerek ott nincsen. A gyerekek ott vagy meghalnak vagy halva születnek... Az átok... Ezt ő tudja. Ezeknek az ő édesanyja súgta meg ezeket, hogy hazudjanak neki, hogy vigasztalják, hogy visszacsalják őt oda. Az átokhoz. De ő tudja. Az átok.

De hirtelen odafordult az egyikhez:

— Jól van — mondta józanul. — Hát jó, ha nem hazudsz, akkor mondj egy jelt a gyerekekről. Amiről megtudom, hogy igazat beszélsz, hogy van gyerek! Nos?

— Egy jelt? — mondja az. — Egy jelt? A gyerekekről? Jól van: a gyerekek sárkányt eresztenek ott az ég felé, a sárkány fehér-kék s rajta a „Dávid pajzs“! Nos?!

A bolond néz rá, néz, fürkészi, gondolkodik, aztán fölemeli a szemét az ég felé, száját torz-tágra tátja s örömtől kidülledt szemmel, mély lélekzettel felujjong:

— Áááá! Sárkány! Fehér-kék sárkány!

S így, tátott szájjal s már könnyes szemmel, ég felé ragyogó arccal útnak indul, de már dél felé s közben énekelve ünnepel:

— Sárkány... sárkány... sárkány!...

V.

Egy nagy városban már ismerték őt, már megszokták s nem bántották: „A sárkányos bolond“.

Mert így vándorolt városról-városra s országról-országra: zilált hajjal, rövid, kishűs, hátul pendelyes nadrágban, egyik kezében a sárkányhám s gyermekhibásan idézi Jónás prófétát:

— „Tizenkétszel tízezel embel!“ (tizenkét-szer tízezer ember) — mondja csodálkozva s egyre maga után húzza a sárkányt, a kék eget mosolyában. A sárkány, kék-fehér, Dávid-pajzsos, repdes a magasban s a Dávid-pajzs üdvözölve üdvözli a világ népeit egy fehér-kék világ üdvözlétével. Saját kezével készítette magának a sárkányt s minden eső után ki-kijavította. S ha kérdezték, azt felelte:

— Tel-Aviv város első szülöttje vagyok én! — Hazamegyek, mert az édesapám halálraátkozta az elsőszülöttet, hát odamegyek meghalni, hogy a város felépüljön! Így legyen az Ő akarata, mindörökké, ámen!

S a hallgatóságot kényszerítette, hogy áment mondjanak utána.

Igy zarándokolt hazafelé. Sok helyen felismerték őt a rendőrök és a gyerekek. Senki nem bántotta őt.

Arnold Zadikow (München): Portré (Portrait)

— A szentföldi bolond — mondták. — Héberül beszél.

A határok nyitva állottak előtte, mint a pajkos szellő előtt, amely a sárkánnyal játszott ott fent a kék égben.

VI.

S ismét Jeruzsálemben járt.

Az anyja ott ült mellette és simogatta zilált fejét, amelyet könnyével csókolgatott: üdítő harmat hervadó virágjára.

A feleségét nem ismerte meg. Rábámult üveges szemével, aztán szemrehányással kérdezte:

— S hol van a sárkány? He? A sárkány hol van?

Az orvos nem tanácsolta egyelőre, hogy mutassák neki a gyermekét. Nem kell izgatni. Beszélni se kell sokat vele. Aztán megengedte az orvos, hogy vezessék haza; de nem erőszakkal. Csak ha magától megy.

Nem akart vonatra ülni. Csak gyalog. És együtt a sárkánnyal. Öreg apja és felesége átmentek Tel-Avivre. Ez a jeruzsálemi főrabbi

tanácsa volt. De édesanyja nem hagyta őt egy percre sem: elindult vele Tel-Avivre.

Vagy hat napig tartott az út.

Egy öreg asszony vánszorog lassan az országúton és előtte egy fiatalon bozontos-szakállas ember, aki sárkányt repít a magasba. És hallgat. Csak néha megszólalt és vitatkozó melódiával mondta, citálva az Ur szavát Jónás prófétának:

— „És én ne szánjam a nagy várost, Ninivét?!“

Igy kullogtak hárman: az öreg asszony, a fia és a sárkány a napfényben. És ha valaki csodálkozva fordult az öreg anyához, az asszony behúnyta szemét, s intett száraz kezével suttogva:

— Csss! Hagyjátok! Ne zavarjátok!

S nem zavarták őket. Sem Jeruzsálem városában, sem pedig az országúton.

Mikor Tel-Aviv határához értek, a fia mintha eszmélni kezdett volna: hunyorgott, majd ágaskodott s nézett, behúnyta szemét, majd ismét nézett, az anya pedig édes reménységgel várta az ébredést...

És várt.

A fiú kezdett hirtelen nagyokat lépni. Az anyja alig bírta követni. Futott, botlott, vonszolódott, elesett s ismét feltápázkodott, de követte őt.

A nap süllyedni kezdett és a hármas társaság siet a város felé: lent az anya és fia, fent pedig a fehér-kék sárkány.

De az utolsó csep ereje is felmondott. Megbotlott és többé nem bírt fölkelni. Lefeküdt némán egy narancsoskert mellett, de nem hívta a fiát: nem szabad őt zavarni. Csak a félig nyitott szeme nézett utána.

Egynéhány percig így feküdt, aztán fölemelkedett s ment. Ott találta őt egy homokdomb oldalán. Ott feküdt és aludt.

És a sárkány fonala összeszorított markában.

A homok nedves volt, a harmat pedig permetezett.

Nem lehetett felmozdítani. Egy szikla a homokon.

Lefeküdt ő is a fia mellé. A nedves homokra. S melegítette őt öreg testével.

VII.

Mikor a hajnal hasadt és az első napsugár megérintette őket, felébredt a fia, fölemelte fejét és körülnézett. Az anyja fölemelkedett és a homokdombon keresztül mutatott:

— Ott, fiam, ott... a te városod, Tel-Aviv.

A fia hirtelen megszólalt:

— Hol?

Az anya megremegett egész testében. Egy ős-idők óta élő tetszhalott, akinek csak a szíve nem szűnt meg élni.

— Ott, ott, fiam... Ott, ni...

A fia lábpraállt, aztán fölfelé ment, a dombra fel. A város zaja a füléhez ért mindjobban: az Isten prófécijája, mely a fáradt szíve mélyéből tör

elő. Hirtelen lehasalt, feküdt egy pillanatig, aztán hirtelen mászni kezdett, lassan, óvatosan, lopva-lesve... és lesve emelte fejét, megfeszítette nyakát... fölfelé, a domb csúcsán keresztül: nézte a várost. Egyet csúszott, aztán megint elbújt, lesve, félve. S mikor újra fölemelte fejét és látott valamit, arca sugározni kezdett hajnali pírrel: ott messze, a város fölött, az aranyos kékségben pajkoskodott egy sárkány... Hosszú-hosszúfarkú sárkány...

Nem hitte el. Lebújt. Azt hitte, a Rossz játszik vele. De megint felnézett, tovább csúszott, nézett, aztán talpraállt, bátran a domb tetejére mászott. Most már látta, az a sárkány ott nem csalóka... Felnézett a saját sárkányára, tétován lehúnyta szemét, aztán az anyjára nézett és mint aki tudja, hogy az anyja egész idő alatt mindig vele volt, a legtermészetesebb hangon megszólalt:

— Anya!

— Mit, édes fiam?

— Anya... ott ni... sárkány... gyerek...

S hirtelen:

— Mit várunk mi itt, anya?

Összeszorított marka felnyílt és a felszabadult sárkány a báránnyfelhők felé ujjongott el.

VIII.

— Az apja kell hogy mutassa neki a gyereket először — mondta az orvos.

S mikor estefelé felébredt az ágyában, ott állt az öreg rabbi és simogatta zilált haját. Ajka imát mormogott, kezén az apróság. Az ébredő ember nézett, nézett a gyerekre, aztán utána nyúlt, mellére szorította, megcsókolta, aztán, mint aki hosszú útról tért haza, kérdezte fáradtan, de természetesen:

— Mennyi idős a gyerek?

— Már az alfa-betát tanulja — válaszolt az anyja óvatosan.

— Akarsz-e sárkányt, fiam? — szólt a kisfiához. — Csinálok neked fehér-kék sárkányt, Dávid-pajzsos sárkányt — mondta egyszerűen és az egész úgy tűnt neki, mint egy csodálatos mese, amelyet mintha ő maga mesélt volna kisfiának.

Tel-Aviv.

Fordította: K. A.

Arnold Zadikow (München): Dedikációs plakett (Dedikations Plakette)

DR. KARL SCHWARZ: ARNOLD ZADIKOW

Nehéz küzdelmek árán vívta ki Zadikow művészete számára az elismerést. Kis keletitengeri faluból származik, építőmunkás volt és a legszívósabb akaratereővel küzdötte fel magát. A berlini Akadémiában és a müncheni Iparművészeti Iskolában tanult. Főképpen azonban saját munkája és gyakori utazásai által képezte magát tovább.

Zadikow született plasztikus. A formából indul ki, tartalmat és anyagot harmonikus egészzé igyekszik összekapcsolni. Már a mű fogalmazásánál tisztában van afelől, hogy a kivitelhez fát, követ vagy bronzot fog-e választani, művei fogalmazásánál is már ott cseng az anyag tónusa. Mellékes, hogy egy szabad ég alatti monumentálműről, egy inkább iparművészeti munkáról vagy portrait-mellszoborról van-e szó, ez az első követelmény már meghatározza az igaz szobrászművészt.

Nem véletlen tehát, hogy Zadikow mindenneklőtt az anyag feldolgozásában gyakorolta magát. Olaszországban, ahol hosszabb ideig tartózkodott, leginkább a kőfaragótechnikát és a márványmegmunkálást űzte. Természetesen a művésznek melőzni kell eredeti tervének akár kicsinyítését, akár felnagyítását, hiszen plasztikai művét rögtön a kivitel méretében koncipiálja.

Zadikow, aki öntudatos zsidó, sokat foglalkozott a zsidó gondolatvilággal. Munkái között sok kimondottan zsidó témát találunk, az iparművészi chanukamécsestől a Dávid vagy Sámson monumentális figurájáig.

Az utóbbi időben újabb feladatok merültek fel a szobrász számára az elesett hősök emléktábláival kapcsolatban. Az emléktáblák, legtöbbször nagybetűs felirattal ellátva, mind szimbolikus ornamenst, plasztikus díszet viselnek. Az ornamenst és felirat összekötése, a kettő egybecsengése, ezt a magas feladatot kell a művésznek megoldani.

Zsidó iparművészettel, zsinagógai és házi kultusztárgyak készítésével is foglalkozott Zadikow. Menórái, tóradíszai, kiddusserlegei mind érdekes és értékes alkotások, de egész tudása a portré-mellszobroknál mutatkozik csak igazán, ahol nagyszerűen érti éles karakterisztikával modelljének lényét olyan formába öltöztetni, amely plasztikai kifejezésében maradandó értéket képvisel. A legfinomabb formaérzéssel és az anyagban való teljes otthonossággal fog itt a munkához Zadikow. Ha a lágyan folyó női portréfejre tekintünk, a mindent körülzáró összhangban rögtön megérezzük a puha márvány finom, omló anyagát. Ezzel ellentétben áll az összes jelentékeny vonások mágikus felvillanása, a bronz keménysége, darabossága, amely erősen és világosan kiüt a határozott férfifejen. Ezt az anyagot, amely amint kezelik, oly különféleképpen bír hatni, melynek világosabb vagy sötétebb árnyalása a művész számára a kifejezési lehetőség sokféle megoldását nyitja meg, ezt használja fel Zadikow kisebb szobraihoz

Arnold Zadikow arcképe (Arnold Zadikow)

is, amelyek közül hadd említsük kedves példaként a könnyen lebegő táncosnő bájos figuráját.

Ha zsidó szobrászainknak eddig csak nehezen sikerült minden követelménynek, melyet a valódi plasztikussal szemben felállítanak, eleget tenni, úgy a főokok egyikét abban kell keresnünk, hogy különösen nehezükre esett művük tartalmától megszabadulni. A mesei, az anekdotaszerű, a minduntalan fölmerülő hajlam az irodalmi magyarázgatáshoz, megakadályozta őket abban, hogy tisztán *intuitíve* átadják magukat művüknek, vagyis, hogy ezt megjelenési formája és hatalma erejével önmagáért beszélni hagyják. Mindezeknél a műveknél újra és újra csak a tartalom után kérdezősködnek, az után, ami történik, inkább az eseményre emlékeztetnek, sokkal élénkebben foglalkoztatják a gondolatokat, mint a szemet és az érzést.

Zadikow legújabb munkái a nagyplasztika terén itt is kiváló tudásról tesznek tanuságot. Egyik legfiatalabb alkotása a „Jochebed a gyermek Mózással“ című márványcsoport. A művész itt nem az anyát és gyermekét ábrázolja a szokásos értelemben, hanem a mindennapi fölé emeli és szimbolummá teszi a csoportot. Anya és gyermek a vonalak gyengéden folyó ritmusában zárt egységgé olvadnak össze. A felületek halk hullámzás-

*Arnold Zadikow (München): Hilda Zadikow portréja
(Portrait der Frau Hilda Zadikow)*

ban mennek föl és le, ráncok és sülyedések, fény és árny egymásba folynak. A két alak oly bensőleg van egymással összekötve, hogy a gyermek Mózes szinte alkotórészévé lesz anyjának, Jochebed pedig gyermeke által egész Izrael anyjává magasztosul.

Ebben a műben üdvözölhetjük az igazán nagy szobrászt, a művészt, akinek sikerül a formából kiindulva tartalmat és anyagot egy harmonikus egészévé olvasztani, az anyag és forma által a tartalmat kicsendülni hagyni és megoldani a művészet legmagasabb feladatát, az életből az élet számára alkotni, a chaost harmoniába önteni és így a műalkotással fölemelően hatni.

JOACHIM STUTSCHEWSKY (WIEN): ZSIDÓ „NEMZETI” ZENE.

A zsidó zene első fejlődésének negyedszázadában gyakran találkoztunk azzal a felfogással, hogy helytelen a „nemzeti” sajátosságra való törekvés, mikor a művészet a nemzetközi fejlődés útján halad. Meg kell állapítani, hogy itt a művészetet gyakran politikával, a nemzetit pedig a sovíniszttal tévesztik össze, de ezen felül is a „nemzeti” fogalom — amellyel gyakran élnek, sőt visszaélnek — a művészi szemléletben teljesen alkalmatlan és így félreértésekre ad alkalmat. Minden népnek legmélyebb kifejezési formája,

lelke a művészete. De a művészet különösen a zene nemzeti kötöttségének semmiféle érintkezési felülete nincs a politika „nemzeti” jellegével. A sovíniszta politika elvászta, a nemzeti zene egyesít. Egyesíti egyazon népnek különböző elemeit és magában hordja azt a hatalmas erőt, hogy különböző népek között is hidat alkothat és egymáshoz közelebb viheti őket. A zene vagy más művészet lehet eredetében nemzeti, hatásában nemzetközi.

Minden átélésnek, amely a teremtő emberben művészi alkotássá válik, meghatározó eleme, lelkileg és szellemileg mélyen a népiességben gyökeredzik. A művészi alkotás szerves elemei és határai a művész népiségében lelik megokolásukat. Minden alkotó erő ősforrása az egyéni sajátosság. A „nemzeti” — természetesen mindig népies és nem nép értelemben — a művészetben sosem lehet sem öncél, sem végcél, csak őselem, amely a művészből él és műalkotássá válik. És így a valódi művész mindig nemzetének képviselője, azonban hatásában és működésében mindig internacionális. Ez áll a zsidó népre és a zsidó művészetre is.

A zsidóság eleven impulzusait évszázadokon át lefojtotta a tudás és tradíció. Csak mikor sok átalakító hatás eredményeként eleven, friss életerő és új valóság hatja át a zsidóságot, születik meg az ész tudatossága. Ezzel együtt

*Arnold Zadikow (München): Karl Leipold portréja
(Portrait des Karl Leipold)*

megtanulja a közvetlen szemléletet; amelynek nyomában megszületik a zsidó művészet, a zsidó zene. Új művészi érzék, új zeneérzés szivárog a zsidóság lelki életébe és megtermékenyíti a tehetséges muzsikusok fiatal generációját. Felismerik a néphez való lelki és szellemi kötöttségüket és az impulzus és az intuíció mélységeiből kihallják a sajátos népi csemet. És így a „zsidó zene“ sem jelent nemzeti elzárkózást, hanem a nemzetközi fejlődésbe való bekapcsolódást.

Nem a „jelszó“ a fontos, sem pedig a más népeken való fölény, csak az önismeret, a zsidó sajátosság őrzése, a saját alkotóvágy kiélésének jogosultsága. Nem a zsidók muzsikája, hanem a zsidó muzsika.

IRODALMI KIS TÜKÖR

SZÉKELY BÉLA: ÍRÓK ÉS ÍRÁSOK

Az antiszemita irodalom csudabogarát megint *Erich Ludendorff* szállítja, akinek új könyve jelent meg: „*Weltkrieg droht*“ címmel. Természetesen ezt az új világháborút a zsidók és a jezsuiták szövetsége készíti elő. Többet a

Arnold Zadikow (München): Emléktábla (Gedenktafel)

Arnold Zadikow (München): Bambino (Viaszfejecke)
(Bambino)

könyvről itt írni nem érdemes, a reakciónak ez a futóbolondja ma már csak elmeorvosok problémája.

Nem volt hiábavaló energia *Adolf Hitler* könyvének: *Mein Kampf* — elolvasása, legalább tiszta képet nyertünk arról, miképpen gondolkozik a német neonacionalizmusnak ez a képviselője többek között a zsidókérdésről, amely számára a szociális reakció problémája. Ez is „Zeitdokumentum“ — nem több és nem kevesebb, egy korszerű jelenségnek forrásmunkája. Hogy Hitler naiv, műveletlen és korlátolt — ez csak annak a bizonyítéka, hogy ez a szellem az, amely az elfajult nacionalista mentalitásnak szellemi táplálékot tud adni.

*

Sokkal komolyabban veendő, *Franz Kászonyi* Ady-idézetekkel spékelt, de különben mélyen reakciós könyve „*Rassenverwandschaft der Donauvölker*“, amelynek elmélete azon a tudományos teorián alapszik, hogy a Duna medencében élő népek valójában fajtestvérek: turániak. Ebből a fajelméletből azután politikai célkitűzés következik, amelynek lényege az, hogy aki nem tartozik ehhez a fajtipushoz, az — idegen ezen a földön. Természetesen Kászonyi jószándékú könyve még ahhoz a tudományos „fajelmélethez“ tartozik, amely nem ismeri, nem tudja felismerni, hogy a megoldás kulcsa nem faji teóriák útján kereshető, hanem abban a szociális harcban, amelynek a fajelmélet csak ürügye, de nem lényege. Kászonyi könyve az Amalthea-Verlag kiadásában jelent meg.

A jeruzsálemi egyetemi könyvtár tetőpavillonja. (Dachpavillon der Bibliothek der hebr. Universität in Jerusalem)

DR. DONÁTH GYULA: EGYETEMI TANÁR

A JERUZSÁLEMI ZSIDÓ NEMZETI ÉS EGYETEMI KÖNYVTÁR (DAVID WOLFFSOHN-HÁZ)

Midőn 1930 április 15-én Jeruzsálemben ünnepélyesen fölavatták a Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár új díszes épületét, mely nagylelkű örökhagyója után a David Wolffsohn-Ház nevet is viseli, a könyvtárnak már 38 éves multja volt. Mert törzsét képezte az 1892-ben meglévő 30.000 kötet, mely eleinte lassan nőtt, de az utolsó 10 évben bámulatos iramban szaporodott, amikor a jeruzsálemi Bne Brith páholy dr. Chasanovits-sal (Bialystok) együttesen lelkes könyvgyűjtést indítottak meg New Yorktól Tientsinig és Melbournetól Varsóig, mely 200.000 kötetet eredményezett.

Wolffsohn, ki szegény, jámbor szülőktől Litvániában jött a világra, igen küzdelmes fiatalságon ment keresztül. A keleteurópai zsidók közt élt, kikkel a legbensőbb összeköttetést tartotta fenn, saját nyelvükön beszélt velük és ismerte erényeiket és gyarlóságait. Memelben Rabbi Dr. Rulf talmudtóra iskolájában tanult. Már korán lépett a kereskedelmi pályára és képességeinél fogva csakhamar sikerült neki Kölnben egy nagy faüzle-

tet alapítani és tetemes vagyonhoz jutni. Kereskedelmi utazásai által, melyek gyakran a Balkán erdeibe vitték, nagy világ- és emberismeretekre tett szert. A kölni zsidó irodalmi társaságban érdekes előadásokat is tartott. Ő a munkások barátja volt, ki előtt minden munkás nagy tiszteletben állott, ha bármily szerény munkájába is egész lényét belefektette. Ő az emberiség haladását csak a tudomány békés fejlődésétől várta. Döntő élménye azonban Herzl Tivadarral 1896-ban történt megismerkedése volt, kinek „Judenstaat“-ja akkor jelent meg. Herzl csakhamar fölismerte benne nagy munkatársát, ki héber tudásával, lelkesedéssel párosult gyakorlati érzékével szerencsés kiegészítője lett. Midőn Herzl 1905-ben meghalt, az ő szerénysége nem bírta magát oly könnyen beletalálni a gondolatba, hogy ő Herzl utódja legyen, ami az egyhangú kívánság volt. De a cionista szervezet élén teljesen bevált és hat évi irányítását siker koronázta. Herzlnek szegényen hátrahagyott családjáról nemeslelkűen gondoskodott. Valóban e két nagy férfiú Mózesre és Jósuára

emlékeztet. A Könyvtárban többi levelezéseivel együtt őrzött végrendeletében így szól: „Vagyonomból elsősorban egy sírhelyet szerezzenek Palesztinában, mely Herzlnek, feleségemnek és az én csontjaimat vegye föl és fedezzék az egész átszállítási költségeket. Sírkövemen a születési és halálzási éven kívül csak a következő szavak álljanak: Herzl utódja, a cionista szervezet elnöke. Egyéb vagyonomat csak általános zsidó, lehetőleg Palesztinában cionista célokra használják föl.“ Ezen kiváló és szerény embernek csak egy ambíciója volt, hogy egykoron a jeruzsálemi egyetem díszdoktorává avassák föl. (Reméljük, hogy ez még utólag meg fog történni.)

A könyvek három emeleten vannak elhelyezve, mindegyik emelet öt szobából áll, melyek tűzbiztonság kedvéért vasajtókkal közlekednek. A padlók tisztaság céljából egészen üvegből vannak, úgyhogy egyszerre mind nagyobb világosságot is nyújtanak. A könyvpolcok vasból van-

nak és lift szállítja a könyveket a kikölcsonzó teremhez.

A harmadik emeleten két nagy teremben vaszekrényekben őrzik a kéziratokat és levéltárakat. Itt van az igazgatónak, valamint a titkárnak szobája. Az előbbi Wolffsohn bútorával van ellátva; azonkívül díszítve van a Becalél iparművészeti intézet első szőnyegével és Lilien terve szerint készült gobelinnel. A többi bútorzat Charlotte Kohn műépítész nő rajzai szerint palesztinai kézművesektől származik. A könyvtárnak 1930 április 1-én 225.000 kötete volt, melyekről alfabetikus és szakkatalógus tájékoztatnak. Két szakosztálya van, melyekben lehetőleg teljességre törekednek és ezek a *judaista* és az *orientalista* szakosztály. Mert a jelenlegi könyvprodukciónak mellett lehetetlenség, hogy minden szakma teljesen képviselve legyen. E kettő után a leggazdagabb az *orvosi* szakosztály 20.000 kötettel. Ennek megteremtéséhez különösen hozzájárultak *Plaskoff* odesszai orvos és a new-

A jeruzsálemi zsidó egyetemi könyvtár. (Bibliothek die hebr. Universität in Jerusalem)

Diák-dolgozószoba a jeruzsálemi zsidó egyetemi könyvtárban
Studenten-Arbeitsraum der hebr. Universitätsbibliothek,
Jerusalem

yorki Jewish Physicians' Committee (Zsidó Orvosi Bizottság). Így beszereztek számos modern, sok-kötetű, drága kézikönyvet. Az orvosi szakosztály egyszersmind a legnagyobb folyóiratgyűjteménnyel rendelkezik. Ezek nagyrészt dr. J. Jarcho New Yorkban saját költségén járattja. Eme osztálynak fiókja is van Tel Avivban.

A filozófiai osztály (9700 kötet), valamint a matematikai is jól képviselve vannak. Az utóbbi néhai Klein Félix híres matematikus könyvtárának birtokába jutott. A Könyvtár egyszersmind a genfi Népszövetség összes kiadványait is kapja. Kiadja a „Kirjath Széfer“ bibliográfiai indexet, mely minden Palesztinában nyomtatott könyvet, úgyszintén a zsidóságról minden nyelven és országban megjelent művet lajstromoz.

A judaista szakosztály, melynek törzsét Nathan Fechheimer (Cincinnati) értékes könyvadománya képezi, mindent magában foglal, amit zsidók mindenféle nyelven írtak, valamint nem-zsidóknak zsidókról szóló iratait, továbbá héber filozófiát, Palesztinát és bármely tárgyú héber irodalmat. E téren első sorban áll a világ legnagyobb könyvtáraival, de nem örvend más nemzeti könyvtárak azon előnyének, hogy az országban minden megjelenő könyvből kötelezpéldányt kapnak; mégis zsidó szerzők és kiadóknál messze elterjedt a tudat, hogy önként gazdagítsák ily módon a Könyvtárt. Tartalmaz 17 incunabulumot (ősnyomtatványt), több mint 800 peszach-hagadát, 600 kéziratot, többnyire héber nyelven, de vannak egyszersmind héber írású arab, ladini, jiddis, török, targum nyelvű kéziratok, amint nálunk is ismeretes a héber írású német irodalom. A Könyvtár hálásan elismeri, hogy mindinkább gyakran kap ajándékba kéziratosokat, melyekről a tulajdonosok belátják, hogy illőbb a helyük nyilvános könyvtárban, mint magánbirtokban. Ezen osztály palesztinai plakátokat is gyűjt, melyek történelmi jelentőséggel bírnak.

Az *orientalista* szakosztály kiváló részét a *Goldzieher-könyvtár* képezi. Ezt nagy államok versenyzése ellenében lehetett megszerezni, mihez rhodesiai lelkes cionista hölgyek és a pittsburgi Rosenbloom-alap tetemesen hozzájárultak. Ennek majdnem kétharmada izlám és arab irodalomból áll, de a közeli Keletre vonatkozó egyéb tudományok is képviselve vannak. A könyvek értékét növelik Goldziehernek beírt jegyzetei, valamint betett cédulái, melyek följegyzéseit tartalmazzák. Az utóbbiak külön borítékokban vannak elhelyezve. Egy névtelen nagylelkűen 2000 font sterlinget adakozott az osztály kibővítésére. Juhanna Dawud pedig (előbb Bagdadban, most Londonban) érdekes perzsa nyomtatványokkal, 50 perzsa és arab kézirattal, köztük kalligraphiai mesteri művekkel gazdagította meg a Könyvtárt. A francia kormány ajándéka a Corpus Inscriptionum Semiticarum.

A perzsa, török, szíriai, asszíriai és egyiptomi irodalom számára elég jó alapok vannak, melyek legközelebb tetemesen kibővítettetni fognak.

Fölötte érdekes és specifikus zsidó jellege által egyedül álló az *autogramm-gyűjtemény*, melyet egy galíciai származású vegyész és író, dr. Abraham Schwadron 30 évi gyűjtés után 1926-ban a Könyvtárnak ajándékozott. Ez jelenleg több mint 300 autogrammot és 2000 arcképnél többet magában foglal. Találhatók itt a 15. századtól kezdve a mai napig rabbik, rabbitudósok, kaballisták, chszid rabbik, a zsidó tudomány képviselői, a fölvilágosítás harcosai (Haskala) Mendelsohn és Heine köreikkel együtt, zsidó szocialisták (Marx, Lassalle, Eisner, Rosa Luxemburg és mások), tudósok, írók, művészek, katonák, fináncemberek, nagytőkések, nagyiparosok, a liberalizmus és orthodoxia vezetőalakjai (köztük Rabbi Josef Caro, a Sulchan Aruch szerzője). A modernek közt említendő: Zunz, Graetz, Lord Beakonsfield, Montefiore, Crémieux, Emil és Walther Rathenau, Ballin, Lord Reading, Moses Hess, Herzl, Nordau, Hermann Cohen, Bergson, Siegfried Marcus (az automobil föltalálója), Heinrich Hertz, Hermann Minkowski, Einstein (relativitási teóriájának kézirata), Henle, Neisser, Ehrlich, August v. Wassermann, Haffkine, Lombroso, Freud, Zamenhof (eszperanto), Felix Mendelssohn-Bartholdy, Meyerbeer, Rubinstein, Mahler, A. Rachel, Sarah Bernhardt, Sonnenthal, Josef Israel, Max Liebermann stb., stb., úgyszintén zsidó származású hírnevességek, egyházi jog tanárai, keresztény papok.

Érdekes megemlíteni itt, hogy a „Kirjath Széfer“ legutóbbi számában van egy külön kis fejezet ezzel a címmel 'מתנת פרופ' יוסף פטאי' „Matnath Prof. József Patai“. Ez elmondja, hogy dr. Patai József Budapestről ajándékozott az Egyetemi Könyvtár számára egy köteget, tele régi héber felhívásokkal, füzetekkel, versekkel, nyomtatványokkal, melyek Magyarországon jelentek

A jeruzsálemi egyetemi könyvtár lépcsőháza
Das Treppenhaus der jerusalemer Universitätsbibliothek

meg. A csomag sok röpiratot is tartalmaz, melyek világot vetnek a zsidó községi életre, a chaszidikus harcokra, a cionizmus és a mizrachizmus történetére.

Egy korábbi alkalommal, midőn a Jeruzsálemi Héber Egyetemet ismertettem, megemlékeztem a Magyar Tudományos Akadémia nemes adományáról, mely 400 kötetnyi kiadványait ajándékozta a jeruzsálemi zsidó nemzeti és egyetemi könyvtárnak, elismerésül annak, hogy hazánkfia, Avigdor Haméiri héber költő, kit mi is multkor magunk közt hallottunk és ünnepelhettünk, Madách Tragédiáját klasszikus héberre fordította. Fölemlítem azt is, hogy tavaly Wilensky, palesztinai delegátus közbenjárására Klebelsberg tanügyminiszter elrendelte, hogy a magyar tudományos intézetek kiadványaikkal csereviszonyba lépjenek a jeruzsálemi egyetemmel. És nagy öröömre szolgál, hogy a mi kedves vendégünk, dr. Otto Abeles megható könyvéből „Besuch in Erez Israel“ a következő észleleteit idézhetem:

A jeruzsálemi egyetemi könyvtár olvasótermeiben különösen sűrű a látogatás a késő délutáni órákban, ha a zsidó munkások a munka után olvasás vagy tanulmányozás végett idetolonganak. Keresztény körök, különösen papok, valamint arab tudósok is szorgalmasan keresik fel. Egy kínai zsidó hitközség, a shanghai Kehilla 3000 kötetet ajándékozott és egy a cionizmusért lelkesedő japán keresztény hölgy egy igen értékes vallástörténelmi gyűjteményt ajándékozott. Berg-

mann dr. könyvtáros azt írta a hölgynek, hogy közölje a japánul írt könyvek tartalomjegyzékét. Erre azt felelte, hogy nemsokára japán diákok fogják fölkeresni a jeruzsálemi egyetemet, az amerikai egyetemek helyett és ezek fogják a könyveket lefordítani.

Az 1930-ban lajstromozott 216.000 kötet közül van 36.000 héber, 92.000 német, 40.000 angol, 11.000 francia, 7400 jiddis, 8600 orosz, a többi egyéb nyelvű. Ugyanezen évben a könyvforgalom 31.180 kötetre rúgott.

A Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár most két nagy tervet akar megvalósítani: az *Általános Zsidó Biografiát* és az *Általános Zsidó Ikonoграфиát* (arcképgyűjteményt). Reméljük, hogy ez a szokott erélyével sikerülni is fog. A Könyvtár valóban méltó testvérintézete a Héber Egyetemnek.

FELHÍVÁS! A jeruzsálemi egyetemen tanuló magyar zsidó diákoknak a következő magyar kiadású filozófiai munkákra van szükségük: Spinoza: Tractatus Politicus; Spinoza: Levelei; Locke: Gondolatok a nevelésről; Leibnitz: Értekezések; Hume: Vizsgálódás az emberi természetről; Rousseau: Naplója; Fichte: Az Iró; Spinoza: Etikája; I. Filozófiai Irók Tára: Descartes; VIII. Filozófiai Irók Tára: Kant Prolegomenai; XVII. Filozófiai Irók Tára: Schopenhauer; XXI. Filozófiai Irók Tára: Berkeley; XXI. Filozófiai Irók Tára: Platon III.; XXIV. Filozófiai Irók Tára: Condillac; XXV. Filozófiai Irók tára: Giordino Bruno; XXVIII. Filozófiai Irók Tára: Aristoteles; Schopenhauer: Halálról; Kant: A tiszta ész kritikája. Kérem a palesztinai zsidó kultúra iránt érdeklődőket, hogy akik ily könyvek birtokában vannak, azokat a Pro Palesztina Szövetség irodájába (Budapest, Teréz-körút 40/42. IV. em. 2.) minél előbb eljuttatni sziveskedjenek. Ezért előre is hálás köszönetet mondunk. Prof. dr. Donáth Gyula egyetemi tanár, a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége Egyetemi Bizottságának elnöke.

Dr. Unge Borgmann, az egyetemi könyvtár igazgatója
Dr. Unge Borgmann, Direktor der Universitätsbibliothek

CSERMELY GYULA: RABBI AKIBA SZÉDERE

Ez a nevezetes széder Palesztinában, Bené Berák nevű városban folyt le, vagy hatvan évvel azután, hogy elpusztult a jeruzsálemi szent templom. Izrael a földre sujtott rab volt, guzsba kötve a keze és a lába és nyakát is az irgalmatlan rómaiak sarui nyomták, hogy meg se bírjon mocanni a vérét vesztett, megnyomorított ájult nép.

És Izrael mégis csak megmozdult, mert élni akart, nem elvérezni lassan, nem elfogyni, mint edényből a folyadék a mindent megemésztő perzselő nap alatt...

...Még gyerek voltam, mikor édesapám rokona, a volt nyírmadai rabbi, aki akkor már évek óta Jeruzsálemben élt, peszáchon át szüleim vendége volt. Miért hogy úgy intézte a dolgát, hogy éppen peszáchkor ne legyen a Szentföldön: ezt azzal magyarázta a rabbi, hogy ez az ünnep a vendégjárás ünnepe. Családos gyermekek a szüleikhez utaznak széderre, sokszor unokák és szülők a nagyszülőket keresik fel peszáchra és Elijáhu próféta is peszách este a zsidó házak vendége.

Tizenketten ültünk széder este az asztalnál. Apám, anyám és a vendég, aztán mi nyolcan gyerekek és a szolgáló. Zsidó leány volt, hát szüleim a világért sem engedték, hogy ne az asztalnál üljön, mikor széder van. A „kol dicrich jészé vöjfszách“... jöjjön, akinek nincs saját szédere: a cselédre és szolgálóra is vonatkozik.

Megkezdtük a szertartást, a kidduson és a má nistánón is túl voltunk s mikor odáig értünk, hogy: máászé börabbi Eliézer, hogy történt vala Izrael öt nagyjával, rabbi Eliézerrel és rabbi Jehosuával, aztán rabbi Elázár ben Azárjáhval, rabbi Akibával és rabbi Tarfonnal, hogy együtt voltak Bené Berákban és egész éjszaka késő reggelig mesélték az Egyiptomból való kivonulás történetét, amiglen tanítványaik jöttek és mondták: „elérkezett a Smá-olvasás ideje...“ mikor idáig értünk, azt magyarázta a mi szentföldi vendégünk, a volt nyírmadai rabbi, hogy: — ez a kitétel pedig: ádsébóu szálmidéhem, amíg jöttek a tanítványaik... vöomru lohem és mondák nekik... rabboszenu, uraink, higijá zmán kriász smá sel sáchérisz, elérkezett a smá-olvasás ideje: ez a kitétel nem állító mondat, nem megszólítás volt, hanem kérdés. Kérdezték a tanítványok a mesterektől: — Uraink, érkezett-e már az ideje, hogy kiadjuk a fölkelés jelszavát? Tudniillik a Róma ellen való fölkelés és szabadságharc jelszavát?

Édesapám, aki pedig jó ben tóra volt, csodálkozó szemeket meresztett; ilyen magyarázatot ő még nem olvasott, nem is hallott; de a vendég-rabbi meg sem várta az „ugyan?“-t, hanem okát adta, miért kérdés a kitétel.

— Rabbi Akiba — kezdte — a legnagyobb legnagyobbja, az a paroxizmusig szabadságszerető óriás, akinek szívében zsarátnok ízzott s

akinek lelke az egekig feltörő láng volt: rabbi Akiba fölkelést, mint a beavatottak mondták: Sáchériszt tervezet s meg is szervezett Róma ellen, nagy titokban. Csak magában Jeruzsálemben huszonnégyezer tanítványa képében jól kiképzett vitéze volt és vidéken hárommannyi, ki csak a jelre várt. És a megállapított jelszó: a „Smá“ szó volt, amit igazolt futárok vittek volna helységről helységre. Megrohanni mindenütt a római castrumokat és felszabadítani Izraelt, a rab népet.

Rabbi Akiba legbizalmasabb emberei, mintegy legszűkebb vezérkarának tagjai a rabbik voltak, akiket a Hagadah felsorol: rabbi Eliézer, rabbi Jehosua, rabbi Elázár ben Azarjah és rabbi Tarfon. „Bené Berák“, a villám fainak nevezték a beavatottak a rabbikat, akik amilyen tudósok, éppen oly hőselelkűek voltak. Akiket fűtött és perzselte a szent láz: széttörni a római rabigát és szabaddá tenni a guzsbakötött Izraelt.

Rabbi Akiba, mint a fölkelés, a jól megszervezett „Sáchérisz“ lelke, részletes megbeszélést óhajtott híveivel folytatni s erre legalkalmasabbnak a széderestét látta. De mert tudta, hogy Titus Rufus, az ő későbbi vérbírája és hóhéra nagyon is szemmel tartja a házat, bizalmas levelet írt minden hívének. Két Bész betű, ami Bené Berákot jelentett, volt a megszólítás és az volt a közlemény, hogy az idejű szédert Bené Berák városában tartjuk meg.

Össze is jöttek a tudósok, rabbi Akiba ült az asztalfőn s annak rendje szerint megkezdte a szédert. De mert föltehetette, hogy Rufus kémjei itt is szemmel tartják minden lépését, szavát, le sem függönyöztette a terem ablakait; lássák kintről is a kémek, hogy itt csak ünnepi szertartás foly.

Mégis kijátszotta rabbi Akiba a kémeket. Mikor a kiddushhoz ért, felállt és magasra emelte serlegét, de még nem kezdte a benedikciót, a bőré pri hágófént; előbb lángoló beszédet mondott és buzdította híveit: csak tartsunk ki. Győzni fogunk, mert velünk lesz az Isten. Aki Makkabeus Judával volt, velünk is lesz! S most is megszokott szavával végezte szárnyaló beszédét: Árur Róma, báruch Jiszroél, Isten átka Rómára, Isten áldása Izraelre... és csak azután kezdte a kiddust. A leselkedő kémek azt hihették, hogy de hosszúra nyúlt a borral való áldozás!

Étkezés közben és étkezés után pedig úgy tett Akiba és utána hol az egyik, hol a másik a rabbik közül, hogy felálltak, fölemelték serlegüket s mintha felköszöntőt mondtak volna, beszámoltak egymásnak és a vezérnek: mit tettek és mi még a teendő. A kémek pedig, akik odakint ólalkodtak és figyelték a házat, mi gyanusat sem láthattak, csak csóválhatták fejüket: egyik túl akar tenni a másikon s mind hosszabbra nyújtják a felköszöntőt.

Igy húzódott el a lakoma, így nyúlt hosszúra

a szertartás s így virradt a rabbikra a reggel. Tanítványaik, a harcrakész katonák, sejtették, hogy odabent elhatározó lépésre készülnek; már lázban égtek, már türelmüket veszítették. És berontottak a rabbikhoz és kérdezték:

— Higijá zmán kriász Smá sel Sáchárisz? Elérkezett az ideje, hogy szétvigyük a fölkelésre kiadott jelszót?!

— Így hallottam ezt Erec Jiszroélben — fejezte be peszáchi vendégünk. — Mégis, miért mondja a Hagadah, hogy úgy történt a dolog, ahogy megírta? Ennek is van magyarázata, hallgassák meg.

— Tényleg ott lebzseltek a Titus Rufus kémjei, mindegyik jelentést is írt a vérebnek és mindegyik úgy számolt be, hogy mi gyanus dolgot sem észlelt. A rabbik csak körülülték az asztalt, elbeszéltek az Egyiptomból való kivonulást s úgy belemelegedtek, úgy édelegtek a multban, hogy észre sem vették, hogy reggel lett. Amíg jöttek a tanítványaik és mondták:

— Itt a Smá-olvasás ideje, öreg reggel van!

— A Hagadah későbbi szerzője — fejezte be előadását a vendég — e jelentések alapján írta meg a Máaszeh börabbi Eliézert, de a Bené Berákban megtartott széder, a nagy rabbi Akiba szédere, valójában úgy folyt le, ahogy máig is állítja a hagyomány. Ünnepi szertartás is volt, készülődés is; kettős arca volt akkor minden rabbinak, az egyikkel hátra nézett a multba, a másikkal előre nézett a jövőbe. Izrael jobb jövője lebegett a szeme előtt, akkor este...

...Több mint negyven esztendő mult el azóta, hogy a Hagadahnak ezt a magyarázatát hallottam, de még a fülemben cseng édesapám „sekajach“-ja s mint később is, de sokszor mondta: régen volt oly élvezetes szédere, mint az, amelyen a nyírmadai ezt mesélte.

Peterdi Andor: Gólusz-dalok

I.

Nem vagyok itt idegen,
Mégis néznek hidegen.
Itt sarjadtam, növekedtem,
Mégsem ismer senki engem,
Sóhajomat meg nem értik,
Ha mikor a szívem vérzik,
Ifjan, vénen, minden korban,
Utolsó vagyok a sorban.
És az aratók után
Cammoghatok csak sután.
S amit ejt egy-egy marék:
Enyém csak a maradék.

Igy nyúlik el hetven évig,
Vagy még bírja az eröm,
Az én hét szűk esztendőm.

II.

Tudom én hogy hova, merre
Uznak krugatva, keletre
A daruk.

Ugy hallgatom a vak éjben,
Míg eltűnt a messzeségben
Aztán elnyúlok az ágyon
S megnyit a gyönyörű álmom
Egy kaput.

S mögötte dus, napos földek,
Kék tavak, virágos völgyek
S a daruk

És mosolygó kis faluk...

Régi metszet után

SOMLYÓ ZOLTÁN: KÓBOR TAMÁS NEGYVEN ÉVE

Amikor Kóbor Tamás írói működésének negyven-éves jubileumát ünnepelte, abban a Budapestben, ahol az utolsó tizenkét esztendőben az elfogultságnak, a szeretetlenségnek annyi szörnyű bizonyítékát szolgáltatotta a társadalmi és irodalmi közvélemény, egy csudálatos jelenséget állapíthattunk meg. Mindenki, a leghivatalosabb és a legreakcionáriusabb részről Kóbor Tamásban egyaránt Budapest művészt, a magyar világváros irodalmi felfedezőjét ünnepelte.

Ezek a kijelentések szinte ösztönösen hangzottak el, mert Kóbor Tamás írói pályájának legfelületesebb elemzése is arra a megállapításra vezet, hogy a magyar világvárost még Bródy Sándort is megelőzve, a maga specifikusságában, külön fajiságában, élettempójában Kóbor Tamás érezte át legelőször és mutatta be leghívebben és legteljesebben. A magyar világvárosnak, Budapestnek költője pedig legteljesebben fejezi ki összes íróink közül a zsidó lelkiséget.

Amikor Ripka Ferenc, Budapest székesfőváros főpolgármestere Kóbor Tamást felköszöntő beszédének ezt a címet adta: „Budapest költőjét ünnepeljük!...“, ezzel a kijelentéssel tulajdonképpen egy olyan teljes szatiszfakciója történt az egész budapesti zsidó intellektualitásnak, amely alkalmas arra, hogy elfeledtesse azt a sok véres szúrást, igaztalan inzultust, amelyet az utolsó tizenkét esztendő Budapest nagyszerű városépítő rétegén: a zsidóságon ejtett. Kóbor Tamás személyében tehát az egész budapesti zsidóságnak szolgáltatott szatiszfakciót Budapest népe akkor, amikor ezt az író, aki fajtájának költészetét, hihetetlen munkaenergiáját, minden fájdalmat, igaztalanságot és brutalitást szinte a saját testén és minden idegein végigszenvedő érzelmességét, a gúnyján is átsugárzó megértést és szeretetet a legteljesebben fejezi ki emberi és írói egyéniségében, Budapest költőjének nevezte, az egész megsértett városi zsidóságnak szolgáltatott teljes elégtételt!...

Kóbor Tamás a világirodalom zsidó gényusza közül Arthúr Schnitzlerrel és Jacob Wassermannal egyenlő; rangban, értékben, mélységben, hívőségben, szilárdságban és bátorságban képviseli a zsidó szellemiséget. Nem található fel 40 esztendősi írói és hirlapírói pályáján egyetlen olyan kisiklás, olyan állásfoglalás, vagy olyan gesztus, amely egy szemernyre is eltért volna attól a társadalmi, erkölcsi és művészi mesgyétől, amelyet megindulása pillanatában maga elé tűzött! Negyven esztendőnek magyar sorsváltozásai, negyven esztendőnek zsidó eredményei, vágyai, sikerei és sikertelenségei: a Kóbor Tamás élet- és erkölcs-programja, egyetlen megalkuvás, elvfeledéses korrektívum nélkül.

Kóbor Tamás prózája, ötletei és páthosza negyven esztendő óta azt a zsidó lelkiséget fejezték ki, amely a legszigorúbb és legpuritánabb, legbátrabb szellemi horizonton mozog, amelynek alaptétele az emberszeretet, a szegénység, az elnyomottság, az igaztalanul eltiprottság patrónusos átölelése és inkarnációja a békés polgári munka megbecsülésének és kultuszának. Ez a szilárdság, ez a következetesség volt az

ő palládiuma azokban az időkben, amikor a forradalmi keserűség a hosszú háború igájában meggyötört magyar társadalom annyi értékes tagját a szélsőségek karjaiba szédítette. Kóbor Tamás, dacára annak, hogy szinte lényében hordozta a progresszív törekvések egész társadalmi, gazdasági, politikai és művészi célkitűzéseit, nem dobta magát soha oda azoknak a terméketlen és veszedelmes ideológiáknak, mert soha egy pillanatig sem tagadta meg azt a hivatását, amely az utolsó 50 esztendő budapesti zsidóságának legértékesebb tulajdonsága: a városépítő polgári hivatást! Ezeket az emberi vonásokat reprezentálja a kóbor-tamási életmű, a „Muzsika és parfüm“ c. első könyvtől kezdve a „Marianne“ c. heinei szellemességet és heinei keserűséget árasztó kis regénnyel folytatva és a „Budapest“-ciklussal jelentőségben, világnézleti határozottságban kiterelvényesedve, egész működésén keresztül.

Irodalmi keresései eleinte a naturalizmus mesgyéjén haladtak, de nála, épúgy, mint Bródy Sándornál is, a nyers jelenség-ábrázolás csak igen rövid ideig tartott, mert a lényében lakó lyrai elem gyorsan kiábrándult a nyers természetábrázolásból, a zsidó pszichében lobogó nyugtalanság, a folyton kutató szem érzékenysége az impresszionizmus felé terelte és „A tisztesség nevében“ c. regény már az impresszionista szépírókat mutatja. „A csillagok felé“ című színésztörténetben a kulisszák világába rejtőző és a festéks a maszkaró alatt megnyilatkozó szenvedő ember meg-rázó jeleneteit találjuk. Minden írásában, akár a szerelemtől reszkető, lobogó asszonyi szépséget, akár a szenvedések országútján didergő nyomorúságot érzékíti meg, mindenütt érezzük és látjuk a jó zsidó ember könnyhullatásos humanizmusát, de érezzük a mélyreható, a legrejtettebb titkok redőit is feltárni képes zsidó okosságot, a hazugságnak, képmutatásnak, pózoknak és demagógyszólamoknak páthoszákat egy szkeptikus mosollyal legyűrő szellemi fölénységét, azt a fölénységet, amellyel csak a hivatását szuverénül tudó és erkölcsi kötelességeit a legszázszázalékosabban teljesítő egyéniség rendelkezik, akinek semmi vonatkozásban sincs takarnivalója.

A „Rovás“ írója, dacára annak, hogy soha harsogó propaganda ezekben a kis ujságírói remekekben a ma olyan divatos fulminánssággal meg nem nyilvánult, a legbátrabb és a legcéltudatosabb magyar hirlapírók közül való. Azok a naponta, évtizedek óta megjelenő glosszák, amelyeket ily cím alatt a társadalmi és politikai történésekhez fűz, a legkeményebb és gyakran a legkegyetlenebb jelenség-kritikák. Ostorcsapást osztorcsapással sújtanak, de sohase válnak útszélivé, mert a legkíméletlenebb mondathoz is oda-simul valami Kóbor Tamásnak, a zsidóság trubadúrjának meleg érzelmesség-attitűdjait jellemző lyrájából...

Negyven esztendő pályáján Kóbor Tamásnak voltak összeütközései a hatalommal. De sohase volt konfliktusa a saját lelkiismeretével és sohase került diszharmóniába a művészetével. Egész ember, egész lélek. Egész művész és a mi büszkeségünk ő!

DR. HAJDU MIKLÓS: HOMILETIKAI TALLOZÁS KÖZBEN

KI ÁLLÍTOTTA AZ ÉSZAKI SARK JEGÉVEL SZEMBEN ELLENTÉTBE A DÉLI SARK HEVÉT?
EGY NAGY RABBI ÉS EGY TUDÓS ELSZÓLÁSA — KOHUT SÁNDOR FEHÉRVÁRI BÚCSUBESZÉDE
BELETÉVEDT A TÉVEDÉSBE STEIN PROF. IS.

Egyházi szónoklásnak és rabbinikus tanításnak birodalmában — igazgyöngyök, kincsek és ragyogások között — néha kisiklásra, gixerre, furcsaságokra is akad az ember. És talán nem érdektelen, ha észrevevessük az adatban, idézésben, elképzelésben, hasonlatokban vagy ellentétben való tévedést vagy elszólást. Egy ilyen elszólás emlékezetében mondott a nyáron szigorú és szokimondó véleményt tudós professzor dr. Ludwig Steinről — a tudós halála után néhány nappal — Ignotus. Szigorúnak látszott ez a vélemény, mert hiszen sablón és megalkuvás elszoktatott bennünket attól, hogy élő, vagy meghalt, lexikonba iktatott tudósról a szokványos méltatásokon felül egyebet is adjon a rotációs. Ignotus, ha tollat vesz kezébe, más utakon jár.

És mégis meg kellett védenem professzor Ludwig Steint — méghozzá a pompás anekdota pontján, amit vele kapcsolatban Ignotus a *Magyar Hirlap*-ban följegyzett. Azt írta Ignotus, hogy professzor dr. Ludwig Steinről, még mielőtt berni katedrájáról Berlinbe került publicistának, évekig járta az anekdota, hogy egy tudományos értekezésében vagy beszédjében az *Északi Sark jegével s fagyával a Déli Sark hevét és forróságát állította ellentétbe*. És azt írta Ignotus ennek az anekdotának kapcsán, hogy Stein tanár, a *Nord und Süd* című folyóirat főszerkesztője, sokkal jobban lett volna tájékozódva, ha a Déli Sark mondjuk lapkiadó, vagy a kereskedelmi kamara elnöke, vagy birodalmi kancellár, angol vagy francia követ, szóval közszereplő híresség, tekintély lett volna. Ebben az esetben professzor dr. Ludwig Stein elment volna a Déli Sarkhoz és megkérdezte volna: „Nem akar Excellenciád megismerkedni az Északi Sarkkal? mert ha igen, hát akkor tessék eljönni délután hozzám teára: ő is ott lesz.” És ha a Déli Sark igent mondott volna, akkor a tudós professzor elment volna az Északi Sarkhoz és azt mondta volna neki: „Nem akar Excellenciád megismerkedni a Déli Sarkkal? mert ha igen, hát akkor tessék eljönni délután hozzám teára: ő is ott lesz.”

Eddig az Ignotus által idézett anekdota és az Ignotus szellemes konyháján készült szemléltető elképzelés az Északi és Déli Sark ötórás teájáról. Az esetre Ignotus se vetett túlnagy súlyt, hiszen megírta, hogy elírás jobb családoknál is megeshetik. Fontosabb azonban számára az anekdota kialakítása, mondhatnám dramatizálása: az Északi és Déli Saroknak a Stein-teán való találkozása. Jól van: a teát, a prominensek, az államférfiak, a hírességek-nevezetességek teáját nem bántom. A teába: ismerkedések és találkozások közvetítésébe,

hogy ez Steinnél ilyesféleképpen történhetett volna, ebbe nem avatkozom.

Első olvasásra amilyen frappánsul hatott rám Ignotus sajátos, egyéni Stein-kritikája, azt hittem, hogy az Északi és Déli Sark ellentétének elírásában Stein professzor ártatlan. Csodálatos találkozás a véletlennek: onnét gondoltam ezt, mert alig néhány hónappal Stein professzor halála előtt ennek az elszólásnak a forrására máshelyütt bukantam rá: méghozzá első és eredeti szövegében, a maga zsenieségében, mondhatnám a maga ártatlan szendeségében. És persze menten meghúztam piros ceruzával és felkiáltójeleimmel az Északi és Déli Sark nagy klímabeli ellentétének margóját.

* *

A groteszk ellentét elírásának kapcsán mindenesetre tartozunk valamivel az úgynevezett irodalmi igazságnak. Meg kell állapítanunk: ki hozta tulajdonképpen össze ellentétes beállításban az Északi Sarkot déli kollégájával? Egyedül Stein professzor? vagy talán más is? Mert ha többen vannak, akik a Déli Sark hevéről álmodnak, ez mintha kicsit enyhítő körülmény volna. Mindenesetre látnivaló, hogy a gyors gondolkodást és a szabadjára hagyott asszociálást csábítja az Északi Sark zordonsága és a Déli Sark hevének ellentébeli képe. Előbb azt hittem, hogy Stein professzor ártatlan ebben az afférben. Nem, nem ártatlan, csak éppen nem övé az elsőség pálmája. A Stein-literatúra bűvárai megállapították, hogy Ludwig Stein, *Die Anfänge der menschlichen Kultur* című 1906-ban megjelent könyvének 12-ik oldalán olvasható a következő mondat: „Die zähesten und widerstandsfähigsten Lebewesen müssen am Nordpol erfrieren, am Südpol verbrennen.” (A legszívósabb és legellentállóbb lényeknek meg kell dermedniök az Északi Sarkon és meg kell égniök a Déli Sarkon.)

És dr. Fischer Gyula főrabbin közli velem, hogy ő is hallott Steinnek erről az elírásáról. Stein különben dr. Fischer Gyula főrabbinak gyerekkori pajtása volt és egy szép napon a következő szövegű névjeggyel jelentette be magát nála: „Ludwig Stein Poet.” A névjegy láttára kedvesen meginterpellálta Fischer Gyula vendégét: — Hol vagy te poeta? — Majd leszek, válaszolta Stein.

Biblitá és Talmudot Stein Lajos az édesapjánál tanult, aki később Berlinbe költözve — ezt ugyancsak dr. Fischer Gyula főrabbitól hallom — fehérselyem-kaftános chaszid lett. A gimnáziumot az erdőbényei fiú Sárospatakon és Hollandiában Zwolleben, főiskolai tanulmányait pedig a hallei és berlini egyetemeken, valamint a berlini rabbi-

képzőben végezte. Amiről Stein profán nekrológ-írói megfeledkeztek, igen érdekes: 1881-ben a berlini hitközség rabbijává választotta, de nem soká volt rabbi, 1886-ban a zürichi egyetemen magántanár, 1889-ben pedig a zürichi polytechnikai főiskola tanára. 1891-ben a berni egyetem filozófiai tanszékére hívják meg és 1900 óta a Humboldt főiskola docenseként működött. Berni egyetemi idejéből való, amit Hatvany Lajos mondott el nekem, hogy ő hallotta, amikor Stein professzor előadásán hallgatói Nordpol! Südpol! felkiáltással tüntettek ellene.

Homiletikával, szónoklással foglalkozó szakembereket azonban közéről érdekelhet tán a Stein esetén túl is ennek az elszólásnak oknyomozó történeteskéje. Az ember néha szeretettel elbíbelődik egy kis kavicson. És sokszor többet lát egy homokszem csillogásában, mint a teremtés behemotcsodáján. Ilyen elmerengő, kutató és utánalapozó kedvemben vettem rá magam az Északi és Déli Sark szóképének erre a balesetére. És meg kellett állapítanom, hogy két rabbi számlájára írhatom ezt az elszólást, de az elszólásos hasonlat első, talán mondhatnám eredeti szerzője nem Stein Lajos. Az első és eredeti szerző nagy elme, ragyogó tudós, a világért se tékozolnám a jelzőket és mégis bizvást mondhatom, halhatatlan név a módszeres filológia és teológia tudományában. Erdemét, minden időkre szóló hírnevét és dicsőségét ez az eset nem kisebbíti. A jeles tudós: dr. Kohut Sándor, a Magyarországból Amerikába, Newyorkba került főrabbi. Székesfehérvár. Pécs és Nagyvárad voltak magyarországi munkásságának nevezetes állomásai és teljes huszonöt esztendőn át dolgozott életmunkájának koronáján, a nyolckötetes *Aruch Completumon*, amely csodálatosan grandiózus, átfogó feldolgozása a bibliai, talmudi és midrasbeli szavaknak és fogalmaknak.

Kész regény a tudós életpályája. És olvasom (néhány hónappal Stein halála előtt) a Ferenc József Rabbiképző homiletikai folyóiratában azt a búcsúbeszédet, amelyet dr. Kohut Sándor Székesfehérváron tartott. A kortörténeti becsű beszéd igaz értékét, fojtott keserűségét, ízét és zamatját akkor kapjuk, ha tudjuk, micsoda indulatos harcok zajlottak a hetvenes években a Fehérvári Izraelita Vallásközség berkeiben. Mintha itt tombolt volna az emancipáció után egybehívott zsidó kongresszus (1868 december 12-től 1869 február 23-ig) pártos villongásának és szakadásának minden tüze, villáma. Kohut az őszinte haladás őszinte embere volt, vele szemben Fehérváron teljes hadifelhőkészültséggel Fischer Gottlieb rabbi és a község orthodox része. A tudós megunt a harcot, kiállt a csatásorból és elfogadta a pécsi (akkor még status-quo) hitközség meghívását.

Hetvennégyben tartja a fehérvári templomban dr. Kohut Sándor búcsúbeszédét. (A Jabneh című homiletikai szemle 1930 január—márciusi száma, amint ezt Kohut életpályájából megállapí-

tom, *hibásan* írja a címben, valamint a tartalomjegyzékben 1884-re a búcsúzás esztendejét.) Pártoskodásról, vakbuzgóságról és vallásos közömbösségről beszélt Kohut főrabbi. Ott állanak még most is, — mondotta a fehérvári és talán más községbeli zsidókról is —, mint nyolcadfél év előtt, közvetíthetetlen éles ellentétességükben az ellentétes hatalmak. Midőn Józsuá síkraszállott a pogány népek ellen, egynémelyikük a *legszélsőbb északnak* (figyelem: itt a csírája a nevezetes ellentétnek!), másik a *legvégsőbb délnek* tartva, szétfutamodtak, — úgyhogy Józsuának egyidőre be kellett szüntetnie a háborút. És bevallotta: *ekként kell nekem is a háború színhelyét odahagynom*, mert hasonló ellenséges hatalmakkal állottam én is szemközt.

A szónok látnivalóan benne van az észak és dél ellentétes irányának gondolatában. Így jut el az ominózus ellentét szónoki képéhez és ezt mondja:

„Ott fenn a *legszélsőbb északi sarkon*, a *dermesztő fagyponton* foglalnak helyt a vallásközömbösök, kiknek érintése azonos vallásos és hitközségi halállal és az ellenlábások: a vakbuzgók a *legvégsőbb délsarkon a forrponton állnak*, hol minden *lángba borul*, minden mi vallásos és hitközségi, *emésztő tűzben* elhamvad. Sem ezeket, sem azokat nem követhetem, mert mindkét irányt egyenlően veszélyesnek tartom, mert *mi az északi sarknál meg nem merevül, az a déli forrpontnál izzó parázssá válik.*“

„Oh mily utánozhatatlanul szépen mondják bölcseink: „hathaurh hazeh daume lisné s'bilin, echod sel aur, v'echod sel seleg, hittó bze méth baur, hittó bzu méth b'seleg, máh jaaszeh jahaléch beemza“ a vallás ápolása egy zarándokhoz hasonlít, ki két párhuzamosan tovanyuló örvény szélén halad, az egyik végén *tűz lobog*, a másikon *fagy terül el* amahhoz közelegve *elég*, ehhez hajolva *megfagy*, hát mitévő legyen? Haladjon szépen a középúton. Ámde eme aranyközéputat megvetették! Itt *észbálványozás*, ott *betüimadás*; itt *rohanva haladás*, ott *megkövesülésig egyhelyben maradás*; itt istenítése mindannak, amit az újabb kor felszínre hajt, legyen ez bár a süppedék szüleménye, ott visszasóvárgás, a hála az Égnek és jobb belátásnak már rég letűnt, ghattói korszak és az ezzel karöltve járó gondolkodás- és vallásélelmód után; itt széthordják és légberöpítik a hidat, mely a jelent a multtal összeköti, mindent mi ó, egyszersmind elavultnak hirdetvén, ott megint a jelent és jövőt összeszellemi vívmányaival és kiáltó korköveteléseiével egy folytonos multtá kárhoztatván, még *a multból örökölt rozsdát és penészt is szentül tartván*. Egyszóval: itt a *közönyösség*, ott a *vak buzgóság* tartja fenn a lobogót, míg a valóban hamisítatlan érvényességű vallás zászlója — zászlóbontásra lön kárhoztatva! E zászlóval együtt *a zászlótartó is elesett*, — elesett megsebezve, de nem halálos sebbel; még fellábadt — remélem még idejekorán — hogy megpróbálja e pontból fölemelt zászlót egy *hideg-rideg közönytől és pártoskodástól* ment egységes községben kitűzni és híveit alá csoportosítani. Barátaimtól nem kell kérnem, de netán szigorú bíráimtól, sajnálni ám sajnálhatnak, de tartózkodjanak követ arra dobni, kinek egyedüli, bár nagy szerencsétlensége abban állt: hogy jó akarata és nemes törekvése egyenetlen arányban állanak célt céljaival és célzataival!“

Az Északi Sark dermesztő fagypontjának és a Déli Sark forrpontjának ime, ez a hitelessége. Közben Kohut világítófáklyájává vált a tudo-

mánynak. Nagyváradon Tisza Kálmán marasztalja s közli vele tervét, hogy a főrendiház reformja során főrenddé kívánja kineveztetni, barátai felkínálják számára a Magyar Tudományos Akadémia tagságát, de hiába, az Aruch Completum hátralévő négy kötetét nem tudja itthon kiadni és vérző szívvel hajózik át 1885-ben Amerikába. 1894 márciusban, amikor Kossuth Lajos halála gyászba borítja az amerikai magyarságot, súlyos betegen vezeteti magát a templomba. Azzal megy el hazulról, hogy nem fog beszélni. De nem tud megállni ez elhatározása mellett. Fölment a szószerkekre, a hazafias fájdalom borongó gyászának mámorával és lelkeségével adózott Kossuth Lajos emlékének. Elsiratta Kossuth Lajost és összeesett a szószeréken. E naptól fogva lassú haldoklás volt az élete és 1894 május 25-ikén, szombatköszöntésnek alkonyati óráján meghalt. Papiruhájába öltöztették, feje alá honi földet tettek, jobb kezében azt a tépett bibliát fogta, amelyet gyerekkorában kapott édesanyjától, balkezeiben szívéhez szorítva a nagy Aruch Completum indexét tartotta. Így temették el az *Ahawath Chessed Congregation* nagy papját.

Fia, dr. Kohut George, *Alexander Kohut Memorial Publication Fund* néven a yalei egyetemen gazdag alapítványt létesített és ez az alapítvány szerte a világon tudományos munkák kiadásával őrzi a Magyarországból Amerikába került zsidó pap nevét és emlékezetét. Ez az alap adta ki egyebek között három évvel ezelőtt a Ferenc József Rabbiképző Intézet ötvenéves jubileumának Festschriftjét, amelyben dr. Fischer Gyula főrabbi egy kiváló essay tudományos tárgyilagosságának remekléssel állítja elének a nagy pap, a nagy filológus és az ellenállhatatlan varázsú szónok életmunkáját. És ugyanennek az alapnak kiadásában jelent meg dr. Löw Immanuel *Die Flora der Juden* című korszakos munkájának három kötete.

Huszonöt évig dolgozott dr. Kohut Sádor az Aruchon. Egy-egy szóért köteteket tanulmányozott és források rengetegét bujta. És ha az *Arktis* és *Antarktis* szó előfordult volna a Bibliában vagy a Talmudban, bizonyára megállapította volna Kohut, hogy a Déli Sark éghajlata zordabb, mint az Északi Sarké. Igaz, nem tudhatott Amundsen (1911—12) észleleteiről, amely szerint évi átlagban Framheim, a földnek eddig ismert leghidegebb helye júliusban mínusz 38.8 fok.

* *

Aki az igazságnak élt, aki a tudomány igazságaiban dolgozott — és Kohutnak az volt az élete —, halóporában se vállalhatja, hogy egy elszólását egyedül más számlájára írják.

Amire Ignotus Stein professzor halála alkalmából emlékezett, nyomtatott betű őrzi Stein 1906-ban megjelent könyvében, amely a Teubner-féle *Aus Natur und Geisteswelt* című gyűjtemény 93-ik kötete. De ha már a berlini hitközség

egykori rabbijának tudományos könyvében felapozzuk az elszólást, akkor viszont nem szabad észre nem vennem, hogy egy világhírű nagy Rabbi megelőzte Stein professzort.

Nem nagy sor ez a kis eset — elszólás, elírás, helyesen mondja Ignotus, megesik a legjobb családokban is. Ám ha rabbinikus tanításnak fűszerét, illatát akarom élvezni, nem is szabad tudománynak, filológiának szigorú méricskélésével vizsgálni minden egyes szót. Költészet, irodalom és művészet halhatatlan műalkotásai láttán áldanom kell az ihletett lélek minden zártságokon felülemelkedő szabadságát.

Prófétának, költőnek, írónak, szónoknak minden időkre való szabad belépője van képnek és elképzelésnek határtalan birodalmába! Költő, író és szónok — forma dat esse rei — ihletnek mámorában, alkotásnak transzában, amikor szavában, képében, szemléletes hasonlatnak vagy ellentétnek átütőereje izzik-parázslík, messze-messze jár adatszerezésnek és szabatoságnak földi nehezékeitől . . .

Mózes vizet fakaszt a sziklából. R. Móse Chéfec
Melech Machsevet c. művének címlapja
Dr. Hevesi Simon gyűjteményéből

Rabbi Móse Chéfec arcképe 1710-ből, 46 éves korában
(Méo=száz, de csak betűértéke veendő)
Hevesi Simon gyűjteményéből

DR. HEVESI FERENC: KI VOLT MOSE BEN GERSOM CHÉFEC?

Kiváló olasz zsidó filozófiai író és rabbi volt. A *Gentili*-családból származott. Héber neve ugyanannyit jelent mint az olasz név; annyit, mint kedves, finom, előkelő. Született 1663-ban Triestben, melynek környékén nevezetes volt családja. Rendkívüli tudás, finom elmeél, mély gondolkodás jellemezték és tették hírnevessé. Velencébe került mint a Talmud és Midrás tanára. Műveit rendkívül dicsérték oly kiváló kortársai mint Nizza Salomo, Aboab Jákob, Altaras Dávid. Kiemelkedő művei: a) *Chanukkath Habbájith*, értekezés a második jeruzsálemi szentélyről és b) *Melecheth Machsebeth* kommentár Mózes öt könyvéhez, melynek érdekes rézmetszeteit mai számunkban közöljük.

Egyike volt a leghájosabb jelenségeknek az emberi gondolkodás történetében. Mélyen beleélte magát a filozófiai gondolatokba és azoknak nagy gazdagságát viszi bele szentírási magyarázataiba. A végkérdésekben az „Ignorabimus“-nak híve, kiindulópontja pedig az a meggyőződés, hogy az összes tudományoknak alapvető premisszái és főprincipiukai, melyeken az illető tudomány egész rendszere felépül, nem bizonyítható tézisek,

hanem az emberi elmének birtokai, melyeket az emberi elme a magasabb örök igazságok tárházából hozott magával. Ő is megvonja a határvonalat az emberi megismerő képesség területén. Ha összehasonlítjuk *Judah Leon de Modenával*, aki világszemléletének épületét a Proverbiák azon versére alapítja, hogy az isteni bölcsesség mindig kedvteléssel enyeleg földi világa fölött és kedvtelését leli az emberi élet változatos tüneményeiben, megragad bennünket Gentili Mózes végtelen komolysága. Különös figyelmet érdemel, hogy a zsidó vallásbölcselet történetében ő egyike azon keveseknek, akik az atomizmust vallják és azt mondja, hogy az atomizmus tana üdvös és jó és alkalmas arra, hogy mélyebbé tegye elménkben Istennek hitét. Különösen érdekes az a fölfogása, hogy a testekből végtelen távolságokba kicsiny elemek sugároznak ki, amelyek keresztülhatolnak más testeknek pórusain és amelyek mozgásának csak a legkeményebb tömör testek vethetnek gátat. Ebben ő előfutárja a kisugárzások (radióaktivitás, Röntgensugarak) modern tanának.

Külső megjelenése sugározta azt a bájt, amely a lelkekbe hatol és az ideálista gondolkodónak nemes méltóságát, mely a rátekintőben a tisztelet érzését váltja ki. Megjelenésének modernsége pedig ékes bizonyítéka annak, hogy a zsidó tudás és az arra való hivatottság nincs hozzákötve az elmaradottság külső formáihoz és régi időkben, amikor a zsidóságban gazdag világi tudás és mélyen járó búvárlata az ősi zsidó forrásoknak szent harmóniában ölelkezett, nem is volt hozzákötve soha.

Erre a képre nyugodt lélekkel alkalmazhatjuk azt a szép szöveget, mely *Manasseh ben Izrael* ugyancsak modern habitust eláruló egyik ismert rézmetszetű portróját kíséri:

Doctrina hic voluit, voluitque Modestia pingi.
An poterit vultus charta referre duos?
Hoc oculos, haec ora vide. Convenit utrinque:
Illa suos vultus dixit, et illa suos.

Ami magyarul annyit jelent:

A tudomány és a szerénység óhajtotta itten
[ábrázoltatni magát.

Vajjon képes-e a festmény e két arcot egy-
[másra vinni?

Tekintsd e szemeket, tekintsd ez arcot; Ime
[egyheoldvad mind a kettő.

Egyik a maga képének vallja és a magáénak
[a másik.

Olvásóinkhoz!

Felkérjük mindazon igen t. olvasóinkat, akiknek előfizetése f. hó 1-én vagy még előbb lejárt, hogy azt postafordultával megújítani szíveskedjenek. Régóta hátralékban lévő t. előfizetőinknek postai befizetőlapot küldtünk és kérjük az előfizetési díj szíves beküldését. — Új cím: Mult és Jövő kiadóhivatala, V, Vilmos császár-út 34, I. em.

UJVÁRI LÁSZLÓ: PERCEK APÁM ÉLETEBŐL

Azt hiszem, Balsacról olvastam valahol, hogy amikor élt, valósággal együtt élt elképzelt alakjaival. Goriot apóval munkaközben naphosszat diskurált és jóllakott ő is azzal a sovány menűvel, amit fantáziája az öreg regényhős asztalára tálalt. Így lehet az is, hogy más finom és szentimentális írásművek szerzői szemükbe monoklit csíptetnek, mintha az a világ venné őket is körül, amely történetüknek a hőseit.

Ujvári Péter, az én Apám nem élt a regényhősök receptje szerint. Nem hordott monoklit sem, igaz, hogy reb Sabsze Krén vagy Berele Kanarik — az ő hősei (!?) — sem viseltek ilyen üveget, legfeljebb paraplét és spodakot. Ez a viselet pedig mégse illet volna Apámhoz, ha sokak szerint Solem Aléchemmel is tartotta a szellemi rokonságot.

Pedig reb Sabsze Krént, ezt a vásározó zsidót nagyon szerette. Megírta és megszerette. Ha meghívták valahová vidékre felolvasni, biztos, hogy reb Sabsze Krénről olvasott. Száz és száz más novellája is volt, szebbnél szebbek, mélyebbnél mélyebbek, derüebbnél derüebbek, de ő egyben se bízott úgy, mint abban, amelyet reb Sabsze vitt sikerre. És micsoda sikerre. Nincs szindarab, amely több várost megjárta volna, mint ez a novella.

Reb Sabsze volt hát a kedvenc figurája. A legragyogóbb figura, amelyet valaha író megteremthetett. Reb Sabsze komiszorsú falusi zsidó, akit a család felhajszolt Pestre szerencsét próbálni. És Sabsze jött. Tincsesen, kaftánosan és rongyosan, mint egy próféta. De hát mi sikerül Pesten egy prófétának? Koplalt és nyomorgott, szenvedőbb volt, mint valaha, mikor egyszer csak valaki megállítja. Pénzt kínál neki. És a pénzért nem kíván egyebet, csak azt, hogy Sabsze üljön neki. Ugy, ahogy van, piszkosan, rongyosan, borzosan. Reb Sabszeval megfordul a világ, micsoda nagyszerű állás az, ahol csak ülni kell és nem dolgozni. Az alku hát kész. Reb Sabsze ül. Modellt ül. Gyönyörű állás és tekintélyes állás. És ahogy múlnak a napok és öregszik bele az állásba, méltatlannak találja magához ezt a reménytelen külsőt és illemtelennek a festővel szemben is, aki ilyen pompás pozíciót teremtett neki. Reggelre hát megfésülködik. Másnap kicsit megstuccoltatja a szakállát. A festő ideges. Valami idegenséget lát a modellen vagy a kép lett idegen? Reb Sabsze úgy érzi, a külsejével van baj. Megrövidíti hát a kaftánját, ahogy azt egy előkelő állás tulajdonosához méltónak véli. A gyönyörű prófétai külső már tűnőben van. A festő tombol. De Sabszen az elégedettség nyugalma ömlik el. Ilyen remek existenciáról még álmodni se mert soha. És felhívja Pestre a családját. Ezen a napon mintha kicserélték volna. Borotváltan, kivasaltan ül le a festő elé. De ezzel aztán végét is szabja a kényelmes állásnak, amelyért odaáldozta lebegő fürtjeit és a kaftánszárnyakat. Hol is akad egy olyan bolond festő,

aki lemond a prófétaszakállról, mikor prófétát akar festeni. Reb Sabsze már nem való prófétának. És a kétségbeesés őrlítő dühével a festő kidobja reb Sabszet az utcára.

Apám nem sokat utánozhatott hát ilyenfajta regényalakot, mint Sabsze. De mondom, mégis nagyon ragaszkodott hozzá. És hogy, hogy nem, egyszer majdnem le is másolta.

Ugy esett, hogy Bokros-Birmann, a szobrász, mintázta Apámat. Egészen elragadta a boltozatos koponya, a kupolás homlok és az aszkétikus, markáns arc. Bokros akkoriban valahol az ég és föld között lakott egy pesti felhőkarcoló tetején, de Apám fáradhatatlanul elment hozzá modelt ülni. Sehogyse értettük a nagy buzgalmát, mert fényképészhez csak akkor ment, ha röntgenfelvételhez ragaszkodtak a gyomorspecialisták. Fényképnek, gondolta, elég ennyi is. A belsejére hiúbb volt, mint az exteriőrére. Érthetetlen volt hát, hogy miért ül oly készséggel Bokrosnak. Egy napon aztán sejteni kezdtük. Mielőtt elment, megfésülködött. A fején, ha már gyéren is nőtt a haj, hátul selymes, szép és egyéni fürtöket vetett és ő most ezeket a művészies fürtöket fésülte.

Bokros éppen ott volt és látta ezt a készülődést.

— Az Istenért, mit csinál? — kérdezte.

Apám jámborul felelte:

— Rendbeszedem a hajam. Így nem lehet modelt ülni.

— Csak ne nyúljon semmihez — tiltakozott Bokros. Féltette a próféta-hajat, amelyet már ráálmodott az agyagfej még nyers nyakszirtje fölé.

Apám nem szólt egy szót sem, csak este ollót nyomott a hugom kezébe.

— Vágj le hátul a hajamból. Nem lehet ilyen hosszú hajjal járni.

Hugom megrémült. Ő simogatta mindig azokat a selymes, szép fürtöket.

De Apám nem tágított. A hugom se. És mikor már látta, hogy így nem megy, vallani muszáj, huncut nevetéssel mondta:

— Bokrosnak egy kis meglepetést szántam. Ugy fog járni, mint reb Sabsze festője.

És mi boldogan leszövetkeztünk vele és lejátsoztunk reb Sabsze esetét.

Mindennap változtattunk valamit a modellen.

A modell hát hasznavehetetlen lett. De Bokros sem esett a fejelágyára. Kivárta, amíg újra dús fürtök ékesítették hátul apám művészfejét és akkor újra nekilátott a mintázásnak. És olyan portrét csinált, amelyet se előtte, se utána nem faragott senki ebben az országban. És ennek a portrénak a tarkóján rajta voltak a prófétaloknik is.

Az is megtörtént, hogy való történeteket írt meg a maga módján és nemcsak a novellát fordít-

totta vissza az életre. Megírta novellában Bródy Sándor esetét a Szentegylettel, ami nem mindennapos história volt. Bródynak pénz kellett és mert életének minden hitelforrása kimerült, a halállal kezdett spekulálni. Fölment hát a Chevrához.

— Nekem egy dízsírhely jár innen, hogyha meghalok. Nekem erre a dízsírhelyre nincs szükségem és hajlandó vagyok eladni. Vegyék meg.

Ebből készült aztán egy novella ama bizonyos nagynevűről, aki hiába akarta eladni a dízsírhelyet, mert nyomorban pusztult el és dízsírhelyen helyezték örök nyugalomra a kegyelet szokásai szerint.

Önmagáról soha nem írt, tehetetlenül forgatta a tollat, ha személyével vonatkozásban kellett megemlíteni valamit. Ő, a stílusnak utolérhetetlen mestere önmagával kapcsolatban nem tudott olyan szavakat találni, amelyeket elég szerényeknek tartott volna. Az élményeit is harmadik személyben írta meg, felismerhetetlen figurák mögé rejtőzve el. Majd csak az irodalomtörténészek nyomozhatják ki, ha akad rá vállalkozó, hol is ír meg olyasvalamit, amit ő maga élt át.

Mert csodálatosan átformálódtak az alakok a tolla nyomán. Éppen az volt az ő nagy művészete, hogy életet vitt mindenbe és a legkisebb téma is emberi problémává nőtt, ha a mondanivalóit hozzáfűzte. És valami még különösképpen jellemezte. Az, hogy ízig-vérig zsidó író volt, úgy, ahogy Galsworthy angol, ahogy Mann német és ahogy Móricz magyar. Vagy mondjuk, ahogy Asch jiddis. Tehát mindent zsidóul látott. Ez nem ráfogás és nem abszurd föltevés. Hihetetlenül egyszerű ezt észrevenni annak, aki valamennyire is közelről ismerte és ismerte a munkarendszerét is. De hogy a valóságok átköltésénél maradjak, elmesélek ismét egy történetet.

Volt Apámnak egy barátja: Petri Artúr, a vörös Petri, ahogy sajtókörökben ismerték. Mert Petri költő volt és újságíró. Gyenge költő és rendíthetetlen újságíró, de remek ember, aki csupa szív volt és csupa gyűlölet. A barátait szerette és az ellenségeit gyűlölte. Apám meg mindenkit csak szeretett és jobb költő is volt, mint Petri, de éppen ez a felismerés fűzte eltéphetetlen ragaszkodással hozzá vörös és bohém barátját. Pedig Petri már magáralocsoltatta a keresztvizet és előkelő keresztapával dicsekedhetett, de a zsidó írot többre tartotta mindenkinél a világon. Két nagy szenvedélye volt: a sorsjegy és az Apám iránti rajongása. Ezt a két érzést ápolta és ha sorsjegyre kalkulált, hát abba belekalkulálta az Apámat is.

Örzött egy noteszt és abba írta a számokat. Volt egy bevétel rovata, ott állt a 100.000 forint, a várható főnyeremény és volt egy kiadás rovat, lehetetlennél lehetetlenebb és kimondhatatlannál kimondhatatlanabb kiadásokkal — a főnyeremény esetére. És ebben a rovatban szerepeltette Apámat is tízezer forinttal.

Egyszer aztán valamin összevesztek és Petri

haragjában megfosztotta Apámat a tízezerpengős ajándéktól. Olyan gesztussal végezte ezt a különös könyvelési szertartást, mint egy fejedelem. A noteszből törölte Apám nevét.

De éjszakára már lelki-furdalások kínozták és fájt neki, hogy öreg barátjával ilyen méltatlanul bánt el. És mivel akkoriban együtt laktak, odament alvó Apámhoz és felköltötte:

— Nézd, Péter — mondta szeliden —, lásd, hogy én jó barátod vagyok, újra beírtam neked a tízezer forintot.

Hát ilyen volt az ő Petri barátja.

És mikor apám meglátta a témát ebben a történetben és megrajzolta Petri vörös figuráját, hát abból egy göndörfürtös, gesztenyehajú héber költő lett, egy álmodozó és örök reménykedő zsidó figura. Dehogy volt ott szó megkeresztelkedésről, meg keresztapáról, csak a sorsjegyről, amely a szerencsét hozza, amelyet egyre vár a szegény, reménykedő zsidó költő. A reménykedés, a mulhatatlan optimizmus, a zsidó optimizmus nőtt meg itt óriási tényezővé ebben a novellában,¹⁾ úgy bontott szárnyat benne, mint a dagadó vitorla a szélben, hogy fehéren lengedezve átsuhanjon az emberi szomorúságok felett. Ezért mondom, hogy az apám zsidóul látott. Az ő szeme meglátta szegény Petri hajszolt és reménykedő élete mögött a zsidó sorsot, a megkeresztelkedettség mögött is a zsidó szellemet, zsakettes, nyurga dendy figurájában az elrejtőzött zsidót, a zsidó karaktert, a zsidó mentalitást és a zsidó szívet.

Igy történt hát meg, hogy aki az utcán redingot hordott, azt Apám az irodalom Pantheonjában kaftánba öltöztette.

De most hadd említsem egy olyan írását, aminek főalakját, mondjuk, magáról mintázta.

Látták őt valaha?

Vér Andor ezt a képet rajzolta róla:

„Idézetem finom, szinte légies alakját, amelyben hallatlan energia lakozott, szép szumir fejét, amely a keveretlen keletiség fényében ragyogott, hunyorgó szemeit, amelyekből bölcs derű és jószágos szeretet áradt, aszkéta arcát, amelynek gondszította árkaiban mindig a mosoly ereit csörgedeztette a csüggedetlen optimizmus, egész lényét, amely maga volt a szerénység és megbocsátás...“

Valahogy tényleg ilyen volt.

De Apám, ahogy önmagát rajzolta, az különös tükörképpé lett. Bizony, magáról is lefejtette a zakót és a zsidó proletár megtépett rongyait aggatta magára. Elesett, szomorú embernek ábrázolta novellájában²⁾ azt az írot, akit önmagáról mintázott. Csakhogy ez az író nem regényíró volt és novellista, hanem tóraíró. Szófer. Szomorú bölcs, akinek lelke héber pergamenek világában

¹⁾ *Ha éhes a zsidó: énekel.* Már csak az író halála után jelent meg a *Múlt és Jövő* 1931 februári számában. *A szerk.*

²⁾ *Vissza a zsidó szívhez* címen jelent meg a *Zsidó Szemlé*-ben. 1930. *A szerk.*

élt és csak ványadt, törődött testét vonszolta itt a nélkülözések és szenvedések országútján. Éhezett üres gyomorral, de a lelke tele volt áhitattal a zsidó misztériumok iránt. Szent volt.

A zsidók már-már elfeledkeztek róla, mikor egy napon szükségük lett rá. A hitközség elnöke nem tudta, hogy a zsidó törvények milyen jótékonytárgyat írnak elő. És ekkor kövéren és gazdagon elment a tóraíróhoz. Mondaná meg, mit kell csinálni, valami kegyes és Istennek tetsző dolgot.

A szegény szófer elmondta a hit parancsolatait, beszélt az emberi szenvedésekről, csak önmagáról hallgatott. Körötte a nyomor mindenről lefakította már a színek, de az ő lelke azokat a betüösvényeket rózta, amelyekkel teletüzdelte a pergameneket.

A sok beszéd elfárasztotta, mert gyöngye volt az éhségtől. „Mond úr — az elnök — nézte az ájuldozó öreget és nagyon tompán azt érezte, hogy ez az öreg misztikus több talán, mint amennyit mutat. Talán éppen ő a Szegény Ember. Talán éppen ő a Nagy Ismeretlen, akit sajnálni kell. De talán mégse az, mert nem tudta megsajnálani.”

És ahogy jött, úgy távozott: kövéren és gazdagon és ridegen.

Csak az asszony éhes, lázas tekintetében lán-golt fel a csodavárás:

Az elnök észrevette a szegénységüket, segíteni fog.

De a szófer dorgálta:

— Szégyeld magad, Frádele — mondta és sovány, reszkető ujja megint rátántorgott a pergamenre.

Az idő mult és senki se jött többé feléjük sem. A tóraíró már haldokolt.

Az asszonya rimánkodott, hogy szedje össze magát, ne hagyja el magát, hiszen a hitközségnél már osztogatnak. Majd még ide is küldenek. És ha nem, hát ő megy oda.

A szent most is dorgálta:

„— Szégyeld magad, Frádele. Kérni nem szabad. Aki kér, nem bízik a szeretetben és megkiseb-bíti az adakozó érdemét, mert nem engedte, hogy magától és önként adjon.”

Frádele nem szólt, csak tördelte a kezét, med-dig bírják még az éhezést. És hogy van az, hogy a szent, aki harminchatszor másolta le a Tórát és ismeri annak minden rejtelmét és minden sor betű titkos értelmét és a szeretet minden ígérését, mégis éhenhalhat?

Pedig hát éhenhalt. De halála előtt, amikor már fuldokolt ezt hörögte ki kínosan:

— Elég szemérmes voltam, Frádele?

Igy, ilyen apró részleteket kellett kiragad-nom ebből a karakterrajzból, hogy az olvasó úgy megtalálhassa a novellahősnek Apámhoz való hasonlóságát, mint ahogy én megtalálom. Apám ugyan sose mondta, hogy ezt a novellát önmagáról írta. Amikor papirra vetette, még győzte az utolsó időkben rászakadt nélkülözést, a sok szenvedést és

a halál settenkedő árnyékára nem is gondoltunk. De ő valóban ilyen volt, ilyen halk, ilyen minden-nen felülemelkedő, jóságos ember, gyűlölet, harag és indulatok nélkül való, aki mindent el tudott viselni szótlan megadással, szenvedést, nélkülözést és megaláztatást, egyedül talán csak azért, mert szemérmes volt. Szemérmes önmagára és a mások lemeztelenített szemérmetségeire.

És döbbenetes, hogy mennyire hasonló volt halálában is a szóferhez. Ebben mutatkozik meg leginkább, hogy ezt a figurát csak önmagáról min-tázhatta; mindent átfogó képzelete át tudott su-hanni a jövő ködkárpitjain, ahol fel tudta ismerni önmagát gigászi elmúlásában.

Ime hát a kettős kép: így halt meg a szent szófer, elfeledve mindenkitől, szörnyű nyomorban és a másik, az igazi, az én Apám, szívében a sze-génység halk szemérmetségével. Abban az órá-ban is ugyanúgy hazug filantropiában kérkedtek az emberek, mint a novellabeli filontorópok és az Apám halála is ép olyan szomorú és panasznélküli volt, mint azé a szenvedő zsidóé, akit önmagáról mintázott és akinek átélte kihunyó életét.

Régi metszet után

Az új római zsidótemplom frigyszekrénye, a peszach-ünnepén virágokkal díszítve

DR. MUNKÁCSI ERNŐ: RÓMAI NAPLÓ

A RÓMAI ZSIDÓ KATAKOMBÁK.

IV.

Az előzmények után talán meglepő, hogy míg a középkori és újkori zsidó temetők a római zsidóságnak aránylag kevés emlékét őrzik, szinte bámulatraméltó az az óriási anyag, amelyet az ókori zsidóság temetőiben a katakombákban találunk s amely a zsidó tudomány, történet és vallástörténet szempontjából végtelen kincseket jelent.

Róma környékének vulkánikus eredetű tuffanyag, mint kemény, szilárd talaj, igen alkalmas volt arra, hogy benne földalatti üregeket, sírkamrák hálózatait lehessen kivájni és itt is kifejlődjék az a temetkezési mód, amely a zsidók között már a szentföldi hazában szokásos volt. A katakomba annak az ősi zsidó temetkezési hagyománynak folytatása, amelyet a Biblia már a patriarchák korában említ. Ábrahám ősatyánk nejének, Sárának sírhelyéül földalatti barlangot választott. Az ősi zsidó temetkezésnek ezt a módját vette át a zsidóságtól még teljesen el sem vált őskereszténység s a keresztény üldözések évszázadaiban; de még utána is hosszú ideig a leányvallás hívei is a katakombákban temetkeztek. A középkor sötét évszázadaiban a katakombák léte és helye feledésbe ment; de midőn a XVI. századtól kezdve a kereszténység figyelme feléjük fordult és azokat kutatni kezdték, a fölfedezett katakombákban nemcsak a kereszténység legszentebb emlékeit találták meg, hanem a vallástörténet és művészet

számára oly jelentős anyag került felszínre, amelyhez hasonló eredményt az archaeológia csak az egyiptomi királysírok feltárásánál ért el.

Sokezer zsidó keresi fel évente Rómát s szemléli meg érdeklődéssel az őskereszténység ereklyéit, a S. Callisto és S. Sebastiano katakombákat. Ezeknek nagy része midőn meghatottan látja, hogy az első keresztények emlékei s kegyeletük helyei az évszázadok viszontagságai ellenére ma is megvannak, nem is sejtje, hogy a keresztény katakombák közvetlen közelében, ott vannak a római zsidók földalatti temetkezési helyei is, amelyeknek érdekessége vetekszik a keresztény katakombákéval.

A zsidó katakombák fölfedezésének története csaknem egyidős a keresztény katakombákéval.

Még 1602-t írtak, amikor *Antonio Bosio*, a keresztény katakombák buzgó kutatója fölfedezte a *Porta Portese* közelében a *Monteverdén* (akkor *Colle Rosaton*) lévő zsidó katakombát. Ez volt az első zsidó katakomba, amelybe újkori kutató behatolt. Bosio 1632-ben megjelent hírneves munkájában, a „*Roma sotteranea*“-ban megemlékezik a „*veterum judeorum*“ eme temetkezési helyéről s azt mondja, hogy ezt a Trastevere-n lakó zsidók használták. A katakombákban látottakról keveset ír Bosio, azt azonban feltétlenül megállapítja, hogy zsidó katakombáról van szó, amit a sírfeliratok és a hétkarú lámpa jelvénye bizonyít. *Blanchinius*, a *XVIII. század második felében írt munkájában* említi, hogy ezt a katakombát látta. *Migliore Cajetan* a *XVIII. század végén* lent volt a katakombá-

ban, de munkájában megjegyezte, hogy a folyton hulló kőtörmelék oly veszéllyel fenyegette, hogy kénytelen volt rövidesen visszafordulni. E katakombára gondot senki sem fordított, az pusztult, omladozott, a környékbeli lakosok szabadon jártak be és széjjelvitték a könnyen hozzáférhető köveket. Közben egy földomlás betemette a bejáratot s nem csoda, hogy egy pár évtized alatt a katakomba helye is feledésbe ment. Mikor a XIX. század folyamán az archeológusok — köztük Nicolaus Müller, a neves berlini tanár, akiről később lesz szó — keresték, nem találták. 1904-ben egy újabb földcsuszamlás napfényre hozta a katakomba bejáratát s amidőn ugyanaz év őszén Müller ott kutatott, megállapíthatta, hogy a Bosio által már 1602-ben fölfedezett katakombát találták meg újra.

A monteverdei katakomba a Tiberis jobbpartján — a többi zsidó katakombák pedig mind a túlsó oldalon vannak.

1859-ben fedezte fel a jezsuita *Garucci apát* a Via Appián, a Vigna Randaninin levő nagy zsidó katakombát s ez az, ami jelenleg legjobban megtekinthető.

Néhány évvel később egy másik katakombát találtak a Via Appia-n, a Vigna Cimarra-n levőt, a S. Sebastiano keresztény katakomba közelében.

A negyedik zsidó katakombát 1884-ben találta meg *Orazio Marucchi* Rómának egy másik részén, az egykori *Via Flaminian*, a jelenlegi *Via Casilinán*.

Végül 1885-ben *Nicolaus Müller* fölfedezett a Via Appia Pignatellin egy kisebb zsidó katakombát, ugyanaz a Müller tanár, aki keresztény létére a zsidó ókori történet egyik legkitünőbb ismerője volt s akinek osztályrészül jutott a legrégebb s legnagyobb római zsidó katakombának, az 1904-ben újra napfényre került monteverdei katakombának feltárása.

Mi a római zsidó katakombáknak jelentősége a zsidóság történetében? A keresztény katakombák szent helyek, amelyeket a hívek kegyelettel fölkeresnek; ezenkívül művészettörténeti szempontból is jelentősek, mert az őskeresztény művészet legszebb emlékeit itt találták. A zsidóság számára is kegyelet helye az ősök temetője s a zsidó katakombákban is találtak művészettörténeti szempontból igen jelentős leleteket. A zsidó katakombáknak azonban ezt meghaladóan, sokkal nagyobb jelentőségük van. *A mi vallásunk a legrégebb, de viszontagságos sorsunk történelmünk tárgyi emlékeit csaknem egészen megsemmisítette. A rettentő háborúk s az azokkal kapcsolatos pusztítások alig hagytak valami emléket Szentföldünk történetéből. S íme, a zsidóság palesztinai történetével csaknem egy korból, de mindenesetre alig valamivel későbbi időből, a földalatti temetők végtelen labirintusai tárulnak fel előttünk a római zsidó katakombákban. E labirintusok teli voltak síremlékekkel, amelyeknek felirataiból egy művelt zsidó tár-*

Síremlék a menórával, alatta héber „(Sálom)“ felirat
(Museo M. d. T. Roma)

sadalom képe elevenedik meg előttünk. Az első zsidó társadalomé, amely nyugaton helyezkedett el, idegen népek és vallások környezetében és ebben a környezetben nemcsak hogy önállóságát megtudta tartani, hanem a zsidó községi élet legrégebb formáját fejlesztette ki. A községi élet olyan alkotmányát teremtette meg, amelyet a későbbi évszázadok nemcsak hogy követtek, hanem még a mai szervezetünknek is alapját képezi. A római katakombák feliratai a legértékesebb s jóformán egyedüli források annak a zsidó társadalomnak megismeréséhez, amely a Templom pusztulásával egyidejűleg a hódító birodalom szívében megalapozott.

Ha végigbongésszük a túlnyomóan görög, kis részben latin feliratokat, amelyek között csak itt-ott akadunk egy-egy héber szóra, megelevenedik előttünk az ókori asszimilált társadalomban elhelyezkedett zsidók élete. *Egy forrongó, kialakuló organizmus, amely már gyökeret vert az új hazában, de még fenntartotta emlékeit és közvetlen összeköttetését az ősi honnal.* A síremlékek zsinagógákról beszélnek. Kilenc zsinagógát is említnek, ami azt jelenti, hogy az ókori Rómában élő zsidóság kilenc szervezetben tömörült. Az egyik zsinagógát Augustusról, a másikat Agrippáról nevezték el. A történetírók szerint a zsidók oly hálával viseltettek Augustus iránt, hogy ennek hatása alatt róla nevezték el egyik zsinagógájukat. S minthogy a fentemlített monteverdei katakombában találtak a legtöbb sírkövet, amely a Synagoga Augustiensis-t tünteti fel, általános a vélemény, hogy ez a zsinagóga a Trastevere-n volt, valószínűleg azon a helyen, ahol most a Salvatore della Curte templom áll. Mikor a múlt század folyamán a Tiberis medrét mélyítették, a Porta Settimiana közelében egy emléktáblát húztak ki, „Jason Archon“ felírással. Megalapozott az a vélemény, hogy ez az emléktábla ebből a zsinagógából való.

A katakombák sírkövei egy trasteveri másik zsinagóga emlékét is megőrizték számunkra, a *Synagoga Agrippiensis*-ét. Ismerjük a történelemből Marcus Agrippának, Augustus vejének szerepét, aki a zsidókat a görögökkel és az egyiptomiakkal szemben erélyesen megvédte. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy zsinagógát neveztek el róla. Josephus, a történetíró megemlíti, hogy Heródes híres palotájának egyes részeit Augustusról és Agrippáról nevezte el. Más példa is van tehát arra, hogy a zsidóság ily megtisztelő elnevezéssel rótt le háláját a vele szemben barátságosan viselkedő uralkodóval és annak vejével szemben.

A különböző zsinagógák között külön említik a feliratok a „héberék“ zsinagógáját. Miért kellett egy zsinagógát a „héberék zsinagógájá“-nak elnevezni, talán a többiek nem voltak azok? Igen érdekes az a vita, amelyet az archeológusok e tárgyra nézve folytattak. Egyesek a Rómában lakó samaritánusok községét látják benne, akik szerették magukat „hébereknek“ nevezni, szemben a „Judaei“ néven ismert zsidókkal. Sokkal valószínűbb azonban, hogy azok a zsidók tartoztak ide, akik nem olvadtak fel nyelvileg sem a római latin-görög kultúrában, hanem e tekintetben is megtartották különállásukat. Ezek voltak a valódi héberék, akik héber, illetve aram nyelven beszéltek s ezek, az „éppen csak most“ bevándorolt zsidók — mint ahogy az szokott lenni — nem a város közepén laktak, hanem a kikötő mellett, ahová hajón érkeztek. Több lelet arra mutat, hogy a „héberék zsinagógája“ a Trastevere-n az Ostia felé vezető út közelében, az ott lakó zsidók imádkozóhelye volt.

Egy katakombabeli olajméces a menórával (Museo N. d. T. Roma)

A VENEZIAI ZSIDÓK TÖRTÉNETE ÉS A GHETTO IRTA: STRAUSZ ADOLF

A veneziai zsidók történetét írom. A legujabb időkig ismeretlen adatok véletlen-váratlan felbukása a sok évszázados mult homályába fürkésző szem elé ennek a zsidóságnak képe tárul, mely kép még a világbirodalmas Róma ghettójánál is érdekesebb.

A lagunák hűbájos hirű, mindenki által megcsodált városa is világhatalom volt valaha. A Róma világuralmának kialakulásánál azonban színesebb volt az a csoda, hogy a kis homokszigeteken, ahova a népvándorlás vihara elől az Adria oltalmába menekülők utódai ott olyan hatalmas köztársaságot fejleszthettek, amely három világrésznek is parancsolt, szintűgy bizonyul a hajdani Venezia zsidóságának szerepe is. a ghetto komor árnyéka mögül kibontakozón a rómaiénál sokkal érdekesebbnek.

A homokszigeteken világraszóló virulásnak indult élet, a veneziai Köztársaság élete, a maga politikai, diplomáciai, művészeti és kereskedelmi diadalainak hatalmasságaival, vajjon minek köszönhette ezt a hajdani káprázatos korszakát? És vajjon világhatalmának elhanyagolása minek tulajdonítható? A feleletet erre a kettős kérdésre a történetírás tulajdonképpen külsőséges magyarázattal adja meg, amikor azt hirdeti, hogy Venezia dicsőséges megerősödését, páratlan gazdagságát a keresztes háborúk konjunkturáinak köszönhette, amikor minden nemzet, mely abban részt vett. egyúttal Venezia adófizetője lett. Hatalma aztán egy részt a törökök hódító hadjáratainak, másrészt Amerika fölfedezésének és a keletindiai kereskedelmi út feltárásának következményein hanyatlott el.

Mind a föllendülés, mind az elhanyagolás belső oka azonban bizonyára csak az a szervi adottság lehetett, hogy a veneziai Signoria sohase volt egységes nemzeti, hanem a legkülönbözőbb népek menekülteinek a maguk sokféle tehetsége és fogyatékosága szerint mindig lázas tevékenységre kész tömege. És annyi mindenféle néptöredék ilyen keveredésében ott élt a világgá szétszórt zsidó nép egyik töredéke is a maga tehetségeinek fajsúlyával. Vajjon mi volt Venezia világhatalmi kialakulásában ennek a veneziai zsidóságnak a szerepe? És mi volt szerepe abban, hogy Venezia politikai elbukása után mégis csodálatos varázsú kultúra alkotásai maradtak ott az Adriánál azon a száz s egynéhány kis homokszigeten?

Ennek a nagy multnak a zsidóiról, azok életéről készül most ez a munkám abból az alkalomból, hogy sokkal több adat áll rendelkezésre, mint állt csak nemrégiben is.

Két esztendővel ennek előtte a Lidón új utat építettek és amint a munkások csákányai bontották a földet, egyszerre csak sírkövek, embercsontok kerültek napfényre. Az újkori élet régi temetőre bukkant, négy-öt száz éves zsidó temetőre. Ezt megjelentették a zsidó hitközségnek és a hitközség tudós főabbija, dr. Ottolenghi rögtön felügyelete alá vette ezt az ásást,

Dr. E. Friedenthal, Verona főrabbija

Strausz Adolf professzor

*Commendatore Dr. Adolf Ottolenghi,
Venezia főrabbija*

sorra olvasta a még kibetűzhető sírfeliratokat. Ezek olasz, spanyol, nagyrészt pedig héber sírfeliratok voltak, s annyi mindenféle adatot szolgáltatottak, hogy ennek a temetőnek a fölfedezése igen nagy segítségére van a történetírónak: az ősi sírfeliratok nagyon érdekesen világítják meg a különböző korszakok zsidó életének történetét.

Ezúttal két képet is bemutatunk. Az egyik Commendatore dr. Adolfo Ottolenghi, a veneziai nagy zsidó hitközségnek főrabbija, a másik a magyar származású veronai főrabbi E. Friedenthal dr.

Ottolenghi főrabbival együtt készítém a veneziai ghetto történetét, valamint a venetói zsidóság életét a letelepüléstől kezdve. Friedenthal főrabbi a római ghetto könyvem olasz fordítója, akivel a páduai, firenzei, livornói és veronai zsidóság történetét fogom összeállítani, mihelyt a veneziai megjelenik.

Mindkét közszeretethen és köztisztelőben élő kiváló tudósnak ezúttal rövid életrajzát is közlöm. Ottolenghi főrabbi Livornóban született 1885-ben, ahol abban a Collegio Rabbinicoban tanult, melynek a nagy Elia Benamozegh volt az igazgatója, halála után pedig Prof. Sam. Colombo. Ott tette le a vizsgát laurea superiore rabbinica (Haham Ascialem), a pisai egyetemen pedig jogi doktorátust végzett. Veneziában 20 év óta lakik és 12 év óta a hitközség főrabbija. Kettős munkásságot fejt ki: mint főrabbi és mint a zsidó iskola vezetője, valamint az egyik városi iskola tanára. Szabad idejében a veneziai zsidók történetével foglalkozik, melyhez igen sok értékes anyagot gyűjtött. Erről több feltűnést keltő nyilvános előadást is tartott. Az utóbbi két esztendőben a következő

értékes önálló munkái jelentek meg: 1. Leon da Modena e spunti di rita ebraica del ghetto nel secolo XV. (Rivista di Venezia); 2. L'antico cimitero ebraico di S. Nicolo di Lido (Rivista di Venezia); 3. Abraham Lattes pei sudi rapporti della Republica di Daniele Manin. (Episodi, Dokumenti inediti dell. 1848—49.) 4. Il governo democratico di Venezia e l'abolizione del ghetto. (Firenze in „Rasegna mensile Israel.”)

Ottolenghi főrabbi hihetetlen fáradtsággal gyűjti most össze a régi temetőből kiásott sírköveket. Leírja a felírásokat, melyek világot vetnek a gheztóban élt családokra s ezeket összegyűjtve, legközelebb szintén Firenzében adja sajtó alá. Az Ottolenghi név Itáliában jóhangzású és népszerű. Az egyik Ottolenghi, ki néhány évvel ezelőtt Budapesten is járt s részt vett egy istentiszteleten a dohány-utcai templomban, tábornok és olasz hadügyminiszter volt.

A veronai hitközség legrégibb okmányai 1499-ből valók. Itt Friedenthal főrabbi nagy munkásságot fejtett ki. Ujjászervezte a hitközség adminisztrációját s tevékenységének köszönhető, hogy a gyönyörű, új templom úgyszólván a város szívében hamarosan felépült. A magyar származású tudós főrabbi életrajzát érdemesnek tartom röviden egybefoglalni.

Dr. Friedenthal főrabbi Bátaszéken született 1881 március 11-én. Édesapja Friedenthal Rafael, a volt bonyhádi „dajon“-nak, Saul rabbinak fia volt, anyja Goitein Verona, a högyészi rabbi-dinasztia sarja, akik közül Bóruch Bendet Goitein, mint a „Nesef nivchor“ szerzője, nagy hírre tett szert. A kecskeméti állami főreáliskolában végezte középiskolai tanulmányait, majd

1902-ben Firenzébe ment, ahol Dr. S. M. Marguiles és Dr. Z. P. Chajes tanította a rabbiképzőben és egyidejűleg az „Istituto di Scienze Superiori Pratici e di Perfezionamento“-n a természettudományokat tanulta és elnyerte a doktorátust. Tanárai voltak Mantegazza, Roiti, Mingazzini és Giglioli. 1908-ban Cuneoba (Piemonte) ment rabbinak, 1910-ben Goriziába hívták a torinoi rabbi Comm. Bolaffio ajánlatára, ahol a háború kitöréséig volt rabbi. 1915-től 1919. végéig Kecskeméten volt, mint menekült és először mint hitoktató működött, majd dr. Bárány József főrabbi halála után a hitközség felkérésére az összes rabbiteendők végzését is vállalta. A háború, illetőleg 1919. után újból Goriziába ment vissza, ahol 1924 július haváig maradt és rült óriási áldozatok árán a templomot újjáépíteni és onnan Veronába került. Itt rabbisága ideje óta sike az iskolának és a hivataloknak a mai korhoz méltó formát adni. Van a hitközségnek, az iskolán kívül. aggok háza, sok jótékony alapítványa, melyek közül említésre méltó a Goldschmiedt-féle zsidókórházi alapítvány. A hitközség elnöke jelenleg Coen Giacomo, egyik előjárója Giulio Lombroso cav. uff. avvoc., a híres Cesare Lombroso unokaöccse. akik nagy odaadással és buzgósággal vezetik a község ügyeit.

Sokan járnak évenként Veneziát is, Veronát is, magyar zsidók, sietve fölkeresik a nevezetességeket és megcsodálják az építészeti, festészeti műalkotásokat, azonban igen kevésnek jut eszébe, hogy felkeresse a veneziai híres gheztót, pedig a mi pénzünk szerint 20 fillérért a Márkus-tértől a Vendramin-palotáig elviszi a kis gőzös a világ legcsudálatosabb utcáján, a Canale Granden, ahol, ha kiszáll, egyenest a gheztóba kerül. Veronában is szaladnak a zsidók, megnézni az egyetlen épségben maradt római színházat, sőt a hamis sírboltot, melyet az ottani közönség mint a Rómeó és Júlia történetéből ismert Capuletti Júliának a nyugvóhelyét mutogat. Holott a város szívében a híres Piazza d'Erbe közvetlen szomszédságában látná a régi veronai ghetto utcáit. Ezernyi ezer magyar zsidó fürdik a Lidón anélkül, hogy csak sejtelve volna, hogy ennek a csodás, szép világfürdőnek a szomszédságában van az ősi zsidó temető. Pedig milyen lelki gyönyörűséget szerezhetnének, ha szemtől-szembe kérülnének a zsidóság ilyen nagy történelmi emlékeivel.

Somlyó Zoltán: Dal...

*Akinek az élet sikerül,
az a zivatarban is fütyül;
annak még az éjféli is fehér
s a vonatja mindég célhoz ér...*

*Akinek az élet csupa gyász,
az már csak a lelkére vigyáz...
S míg az arcán gyűlik a redő,
azt nézi, hogy hol a temető...*

TOLLHEGYRŐL

A PESTI HITKÖZSÉGI VÁLASZTÁSOK legfontosabb tanulsága, hogy minél előbb be kell vezetni a lajstromos választási rendszert, amely mindenütt oly nagyszerűen beválk és semmikép sem árthat a zsidó hitközségek életében sem. Ha az állami és városi politikában a zsidók sürgetik legjobban a demokratikus választási módszereket, nem tehetik ki magukat annak a vádnak, hogy ott, ahol a zsidóktól függ a dolog, ott ők maguk ellenzik a demokráciát. Azok, akik a mostani „megrostált“ választási metódus szerint is jogot tarthatnak arra, hogy a zsidó „alkotmány“ sáncai közé kerüljenek, nem olyan „veszélyes“ elemek, hogy többségi parancsszóval kelljen őket eltávolítani és egyben elidegeníteni. Lajstromos választás mellett ezek is résztvehetnének a hitközség ügyeiben és ahelyett, hogy mint „kivülállók“ ridegen és talán elfogultan kísérik az ügyvitelt, részt vehetnének benne belülről és viselnék a felelősséget is, mint a saját ügyükért. Az utóbbi választás megmutatta, hogy, sajnos, oly kevesen érdeklődnek a zsidó ügyek iránt, hogy a választóknak még tíz százaléka sem tartotta érdemesnek elmenni szavazni. Hát örülnünk kell, feltétlenül örülnünk azoknak, akik érdeklődnek, még ha más formában is. És keresni kell velük a kapcsolatot és a munkaközösséget, hogy továbbra is megtartsák a zsidó ügy iránt való érdeklődést. Oly kevesen vagyunk, hogy meg kell hozsátani még egy „ellenzéknek“ is.

„KI A ZSIDÓKKAL!“ kiáltották a céltudatos közbeszólók a berlini államalapítási ünnepélyen a Sportpalastban. A német nacionalisták összegyűjtötték erre az estére tiszta árja legénységüket, szónokaik Hugenberg és Doehring voltak, a lelkesedés nagy volt, egy marxista bacillus sem volt jelen, sem római, sem zsidó. És mégis: a gyűlés nem volt teljesen zsidómentes. Jól tudjuk, hogyan csinálják: valahol hátul belopódkodnak. Ezúttal Doehring úr agyát fertőzték meg. Hogy-hogy nem, megtörtént, hogy beszédének magas szárnyalásában II. Vilmos dicsőítésére, pompás pátozzsal szavalta:

„Dann reitet der Kaiser wohl über mein Grab
Viel Schwerter klirren und blitzen;
Dann steig' ich gewaffnet hervor aus dem Grab
Den Kaiser, den Kaiser zu schützen.“

A hallgatóság el volt ragadtatva. És Heine, a fönt idézett vers zsidó költője, mosolygott az Olympuson. Az átkozott bacillus újra elvégezte alaposan a munkáját. Ez alkalommal egy egész gyülekezetet fertőzött meg.

(Frankfurter Zeitung 1931. I. 30-iki számából.)

SZOMBATI MUNKASZÜNET ANGLIÁBAN.

Angliában életbe lépett az új vasárnapi törvény. Eszerint a szombaton zárva tartó fodrászüzletek nyitva lehetnek vasárnap, ha erről előzetes jelentést tesznek a hatóságnál és üzletükön plakátot függesztenek ki, hogy vasárnap nyitva, szombaton zárva. A londoni háromszáz zsidó horbélyüzlet közül több mint a fele bejelentette a szombati zárvatartást, a vasárnapi nyitvatartással kapcsolatban. Dr. Herz londoni chieff-rabbi templomban prédikált a horbélyok példaadásáról, amelyet a törvény továbbfejlesztése alapján követni fognak más üzemek is. Ime Londonban törvény könnyíti meg a zsidóknak a szombat-tartást. Új törvény, melyet a munkáskormány a XX. században alkot. Talán elérkezik az idő, hogy nálunk is legalább a vásárokat átteszik szombatról hétköznapra, olyan városokban, ahol a zsidók nemesak tekintélyes számban vannak, hanem tekintélyes számban szeretnék megtartani a szombatot.

AZ ÜNNEPI KALÁCS A PÉNTEK ESTE
HANGULATÁT EMELI-
DE TERMÉSZETESEN
A

GYÁRTMÁNYÚ

כשר
Ceres-SEL
KÉSZITVE.

ZSIDÓ HUMOR

DR. BIEDL SAMU PÉLDÁZATA.

A Pro Palesztina vendégei tiszteletére rendezett szegedi banketten mondotta dr. Biedl Samu, a hitközség nagyszerű elnöke:

— Heine írja valahol, hogy nyolcoldalas levelet kapott egy hozzá közelálló nőtől, sűrűn teleírt nyolc oldalon keresztül magyarázva neki, hogy mennyire nem szereti, mennyire közömbös neki a személye, sőt gyűlöli is. Mire a költő azt válaszolta, ha csakugyan semmi köze hozzá és nem érdekli többé, miért közölte ezt vele nyolc sűrű oldalon keresztül. Ezt megmondhatta volna egyetlen mondattal. Ha pedig még mindig nyolc oldalon át foglalkozik vele, ez azt mutatja, hogy mégis csak érdekli, sőt talán szereti is. — Így vagyunk, folytatta a példázatot dr. Biedl elnök, azokkal is, akik órákon át magyaráztatják nekünk, hogy semmi közünk Palesztinához! Ha így volna, nem beszélnének róla órákon át. Ez azt mutatja, hogy igenis érdekli őket a Szentföld és jól esik nekik beszélni róla. Sőt titokban talán szeretik is. Ahogy minden zsidónak szeretnie is kell a Szentföldet!

*

AMÍG MEGNÉZI A SULCHAN ARUCHOT...

Egy fiatalember jött R. Eliezerhez, Kelem rabbijához, hogy adjon neki Hatarát, rabbi-oklevelet. R. Eliezer megvizsgáztatta és látta, hogy tele van talmuddal, kommentárokkal, méltó a rabbiságra. Meg akarta azonban vizsgálni emberségéből is. Ezért beszélgetés közben így szólt hozzá:

— Ha valaki megszúrja az ujját szombaton és folyik a vére, mi a törvény?

— Egy pillanat — felelt az ifjú jelölt — utána nézek a Sulchan Aruchban.

— Nem! — szólt rabbi Eliezer. — Ön nem lehet rabbi. Amíg ön utánanéz a Sulchan Aruchban, meghalhat egy lélek Izraelből...

ÚJ KÖNYVEK

EMANUEL BIN GORION: CETERUM RECENSEO. Alexander Fischer-kiadás, Tübingen. Merészek, mint a könyv címe, mely Cato mondására emlékeztet, bin Gorion kritikai tanulmányai. A rövid beszédek becsületmentések akarnak lenni, a kritikák csak Remarque-ot és Hans Vorsemerik el. Hesse, Wassermann, Thomas Mann és Franz Werfel nem kapnak enyhe megítélést. Bin Gorion elégedetlensége a mai irodalomnak Emil Ludwig: Menschensohnjának és Stephan Zweig novelláinak tárgyalásánál éri el csúcspontját. Hevesen támadja a Buber—Rosenzweig-féle bibliafordítást, számos kifogást emel ellene, így például kifogásolja azt, hogy Isten nevét *Er*-nek fordítják.

GOTTSCHALL: RECÉ. Gottschall karmester kompozícióit ismerik a *Mult és Jövő* olvasói, hiszen számos kompozícióját a *Mult és Jövő* koncertjein mutatták be nagy sikerrel, úgy, hogy nagy népszerűsége tettek szert pódiumon és templomban egyaránt. Első „Recé”-áriáját a *Mult és Jövő* koncertjén *Alpár Gitta* mutatta be, aki ezzel a darabbal debütált. Most új Recét komponált Gottschall mester és ezt az új művét *Rózsa Rezső* igazgatónak és nejeének, *R. Albert Erzsé* operaénekesnőnek ajánlja, aki a *Mult és Jövő* legutóbbi koncertjén kéziratból énekelte az új „Recé”-t, amelyben a hagyományos motívumok a modern technikán keresztül művésziessé válnak. Biztosak vagyunk benne, hogy ez a Recé is olyan sikereket fog elérni, mint Gottschall mester, a kitünő komponista többi műve. A *Recé* kapható a szerzőnél: Budapest, VII., Klauzál tér 7. szám.

„TECHIJA” Héber-Iskola
Leipzig, Pfaffendorferstrasse 4

A német nyelv megtanulása mellett mód a héber nyelv és irodalom elsajátítására. Prospektus a kiadóhiva'alban

„HEILIGE STATTEN DER BIBEL“ 62 kép, *Theodor Däubler* bevezetésével, *Albert Gsell* magyarázataival. Schaubücher 13. Kiadó: *Dr. Emil Schaeffer*. Ára 3 Fr. = 2.40 M. Orell Füssli kiadása, Zürich és Leipzig. A gyönyörű mélynyomású képek elvezetnek bennünket Jaffán keresztül Jeruzsálembe, a szent városba, melyet 31-szer foglaltak el és 7-szer dúltak fel, föltekintünk Dávid-tornyára, lenézünk a Kidron-völgyébe. Meglátjuk Hebront, ahol az ősapák sírjai vannak, meglátogatjuk Rachel sírját, Betlehemet, Jerichót és a Holttengert. Galileán és a Genezáret-tavon keresztül visszatérünk Haifába, az új Palesztina nagy kikötővárosába. A bevezetés és a képek magyarázatai élénkek és tárgyilagosak és mindenütt kellő felvilágosításokkal szolgálnak.

HEBRAICA *Documents d'Art Juif*. A párizsi S. M. Salamon-gyűjtemény csak most jut a nyilvánosság elé a nagyszabású londoni kiállítással kapcsolatban. De a „*Hebraica*” című album, *Guttman* Henrik avatott válogatásában és összefoglaló bevezetésével, kitűnő reprodukciókban adja a híres zsidó gyűjtemény legkiemelkedőbb darabjait. Egy-egy fotográfia képet nyújt arról, milyen értékek vannak itt felhalmozva egy-egy sarokban. Különösen érdekesek a színes, illusztrált kódexlapok, melyek nagy része a XVII. századból való. Ugyanebből a korból származnak az érdekes köralakú naptártáblák, melyek fantasztikus állatképekkel vannak díszítve. Méltó helyet foglalnak el ezek mellett a XV. századból képez Haggadák, melyeknek illusztrációi a miniatürfestésben gyakorlott, ügyes művész kezéről tanuskodnak.

EMIL VANDERVELDE: SCHAFFENDES PALESTINA. (Carl Reissner Verlag, Dresden, 1930, 236 oldal.) *Emil Vandervelde*, az európai államférfi, a szocialista Internacionálé elnöke, palesztinai tanulmányútjának benyomását gyűjtötte össze könyve első részében. Sorba látogatta a városokat, kolóniákat, gondolkodóba esik Tel-Aviv túlgyors lendületű fejlődése fölött, de elismeréssel nyilatkozik a palesztinai nagy cionista intézmények modern és magas színű működéséről. A második részben szemlélődéseit közli a cionizmusról. Mindenekfölött helyesli, hogy a cionista szervezet orgánumai súlypontjukat és centrumukat egymásután Palesztinába helyezik át. A harmadik részben a zsidó Palesztina népjóléti intézményeit ismerteti. Az egész könyvet az elismerés és bizalom hangja jellemzi, ami különösen értékes és jelentős az ilyen tekintélyes vezéregyéniség tollából.

A TEL-AVIVI UNIVERSAL KÖNYVKIADÓ öt héber füzetet adott ki: 1. és 2. *Prof. Joseph Klauzner*: Nechemja; 3. *H. Jévin*: B'szód chalalim (Elesettek titka); 4. *D. A. Friedmann*: Imá (Anyá); 5. *R. Groszman*: Árbná ijim (Négy sziget).

KRÓNKA ÉS SZEMLE

DR. PATAI JÓZSEF: MÓZES ÜNNEPÉN

Zájin adarkor, Mózes születésének és halálának évforduló ünnepén mondotta dr. Patai József a Józsefvárosban az alábbi beszédet, melyet a „Szombat” gyorsírója jegyzett le.

Elnök Uraim! Testvéreim Mózes tanításában! Zsidó írásokkal foglalkozó embernek valósággal gyönyörűség ez a mai ünnep, amely nem a személyi kultusz jegyében folyik, hanem a zsidóság problémáinak mélyébe igyekszik bevilágítani. A tudás fáklyáit emelték magasra és e fáklyák fényénél Mózes történeti alakja jelent meg előttünk.

A zsidó tradíció még Mózesről is távortartotta a személyi kultuszt. Mózes nem lett istenítés tárgya a zsidóknál, mint más vallások alapítói. Szinte szimbolikus ujjmutatás ez arra, hogy a zsidó vallás ügyeinek élén álló férfiakban csak az eszme képviselőit lássuk, a Gondviselés instrumentumait, akik sokszor maguk sem tudják, hogy az Úr tenyerére emelte őket és történeti hivatás eszközévé tette. „Móse lo jodá, ki kórán or ponov”. Mózes nem tudta, hogy arcának fénye ragyog, mondja az Írás. Így látja Mózesben a zsidóság a férfiú mintaképét. Is ze Móse!

És mitől volt Mózes arcának ragyogása? — kérdi a zsidó legenda. És felel rá egy gyönyörű képpel: Amíg Mózes írt, egy tintacsepp a tollán maradt, ezt a fejéhez törölte és ettől kapta a fény sugarakat.

A sirok ápolása

úgy a régi kerepesiúti, mint az új közp. izr. temetőben április közepétől veszik kezdetüket. Befizetések a Pesti Chevra Kadisa székházában, Budapest VI., Laudon-utca 3. szám alatt már most eszközölhetők, esetleg ugyanoda postán is beküldhetők.

NEIGER J. RITUÁLIS ÉTTERME

BUDAPEST VI, TERÉZ KÖRÚT 4

UJONNAN
ÁTALAKÍTVÁ

Lakodalmak és bankettek részére külön díszterem
Abonnement esetén kedvezményt adunk • Polgári árak

SIRKÖVEK

Városi üzlet: Budapest, VII., Károly-körút 3/c
Telefon: J. 349-95 Dob-utca sarok

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómesterek
sirkőraktára
Budapest, X., Újtemetőnél Telefon: Kőbánya 57-71

Előrebeladott idény miatt leszállított árak!

**LOHR MÁRIA „Kronfusz”
vegytisztító és kelemefestő**

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85. szám
Telefon: József 302-37

Mózes Isten dicsőségét írta, jövőd sorsokat sugárzott be szellemével, de ő megelégedett fényt-árasztó tollának egyetlen cseppjével és ebből az egyetlen cseppből kiáramló sugarakkal.

Mintha az alkotóművésznek is mintaképe, sorának szimboluma volna Mózes, akinek jellemében a zsidó tradíció minden szép és nagy emberi vonás összpontosítását kereste.

Mózes a mintaképe a gyors határozottságú zsidó vezérnek. „Choziszo is móhir bimlacho? Láttál-e gyors férfit munkájában?“ Gyors férfi — ez Mózes, aki gyors volt a Szentély építésében és ezért királyok elé állhatott. Így szól az Írás. Mózes a sivatagban „a legmostohább viszonyok között“, mikor még a manna és a víz sem volt biztosítva, hozzáfogott a Szentély építéséhez és nem aggódott azon, vajjon „lesz-e fedezet?“ Mert tudta, hogy a zsidó nép szíve meg fog mozdulni, ha tudni fogja és teljes tudatában lesz, hogy a Szentek Szentélyét kell építenie a jövőd számára.

És Mózes az írónak, a publicistának is mintaképe. Szó esett itt előbb a zsidó sajtóról és olykor bántó diszharmóniájáról. De mindenre van példánk Mózesnél. „Keszóv löcho!“ „Írd magadnak!“ Kedved szerint! Így szólt hozzá az Úr. És a Midrás hozzáfűzi: Szóltak a szolgálat angyalai, a maláché basórész: Te engeded Mózeszt írni, úgy, ahogy ő akar? Némely túlbuzgó angyalok afféle előzetes cenzurát kívántak volna. De szólott az Úristen: „Lo chén avdi Móse!“ Nem úgy. Az én szolgám Mózes „neemon hu“ hűséges ő. Benne megbízhatom. Csak azt fogja írni, ami az én szent tanításomat szolgálja. Nem kell félni. A zsidó sajtó különböző felfogás szerint, különböző irányban foglalkozhat a zsidó közösség ügyeivel, de mindig hűséges és odaadó az eszméhez. *Neemon hu!* Aki a zsidó ügynek szenteli energiáját, tehetségét és nem kalandozik el idegen területekre, annak mindig és mindenek előtt a legszentebb a zsidó jövőd. Ahol építés folyik, ott melléje áll egész lelkével. „Bechol bászi neémon hu!“ Egész házamban hűséges! Csak építsék a házat a zsidó örökkévalóság számára. A zsidó író tudja a zsidó közélet értékét és szolgálni akarja akkor is, ha nem irhat mindig kedvére valót.

És „peszol lecho!“ Szól az Úr Mózeshez. „Faragi

KUFFLER **בשר** ETTEREM

Vilmos császár-út 39. Hajós-utca sarok Alapítva 1902-ben
Telefon: Aut. 167 57

Étlapszerint választható **menü délben 1.80**

Este 1.60 leves, sült, tészta és fekete

Házonkívül is!

10 napi bérletjegynél külön engedmény. Összejövetelek és lakodalmak részére **külön torom.** Menürendszer alapján is!

Helyiségeinkben Széder-estéket tartunk!

SIRKÖVEK

a legolcsóbb árban kaphatók

TELEFON: JÓZSEF 414-92

BOROS ÉS KOHN sirkőraktárában

Budapest, VII., Károly-körút 17. Orczy-ház

Hetenkénti gyorsjáratok

TRiest-ből EGYPTOM-ba HELOUAN és VIENNA

luxusgőzösökkel

Hetenkénti közvetlen járatok

TRiest-ből PALESTINÁ-ba ADRIA, CARNARO és CELIO

gyorsgőzösökkel.

Triesttől-Haifaig és vissza 336.— pengő.

Rendszeres járatok

Athén-Konstantinápoly-India-Kína-Japán-ba

Prospektust küld

LLOYD TRIESTINO

TENGERHAJÓZÁSI TÁRSASÁG

Budapest, VII., Thököly-út 2. és IV., Váci-utca 7.

magadnak“ kötáblákat. Peszol lecho! És a Midrás hozzáfűzi: „hpszolesz selcho“. A forgács a tied! Az alkotóművész megelégszik a forgácsokkal, míg a halhatatlanság monumentumait faragja. Neki csak a márványtömbök forgácsa jut osztályrészül, míg az örökkévalóság emlékeit emeli.

A zsidó sajtó nevében köszöntöm a hitközség vezetőségét, amely mintaképül választja Mózeszt, aki „merítve merített nekünk és a pásztoroknak“ „Dolau dolo lonu velarojim“ Mózes mindenki számára merített az örökkévalóság vizéből. „Nekünk és a pásztoroknak.“ Még a pogány pásztoroknak is. „Bisvil hasolaum.“ A béke kedvéért! Üdvözlöm a vezetőséget, amely a békét tűzte zászlajára. Hogy ne legyen különbség pártok és árnyalatok közt. Hogy a zsidóságnak minden irányzatát egybefoglalja az az edény, amely a legmagasabb áldást tartalmazza Izrael számára. „Solaum.“ A béke az, amiről írásunk mondja, hogy nincs ennél külömb „keli machazik beröcho le Jiszroél.“ A béke Izraelnek áldásttartó edénye. Nem akarunk ebben tömjént füstölögtetni. Kívánjuk, hogy a pesti hitközség vezetősége, amely ma itt szent nyelvünk szavaival szárnyalt a multba, találja meg az utat a Biblia nyelvén hirdetett egyetemes zsidó jövő felé...

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG VÁLASZTÁSAI

A pesti izr. hitközség újonnan megválasztott képviselőtestülete kedden délután 6 órakor tartotta a képviselőtestületi tagok impozáns részvétele mellett alakuló, választó közgyűlését a hitközség székházának dísztermében. *Barna Károly* dr. választási elnök elnökölt a közgyűlésen és annak megnyitása után elsősorban elrendelte a szavazást *húsz képviselőtestületi tag* választására a hitközség ama tagjai sorából, akik működésükkel a magyar zsidóságnak *dísz és dicsőséget* szereztek.

A titkos szavazás eredményeképpen a közgyűlés e megtisztelő, egyhangú bizalmából a következők lettek a pesti izr. hitközség képviselőtestületének új tagjai: *Balassa József* dr. tanár, *Baumgarten Nándor* dr. egyetemi tanár, ny. közgazgatási bíró, *Beimel Sándor* udvari tanácsos, nagykereskedő, *Bleier Mór* ny. ezredes, *Faludi Gábor* igazgató, magyarfeleki *Feleky Hugó* dr. egyetemi tanár, *Fényes Adolf* festőművész, *Friedrich Tivadar* dr. lapszerkesztő, *Gál Gyula* szípművész, a Nemzeti Színház örökös tagja, *Gold Simon* dr. ügyvéd, az Izr. Siketnémák Országos Intézete elnökhelyettese, szászberek *Kohner Vilmos* báró földbirtokos, a Diáksegítő Bizottság elnöke, *Körmöczy Emil* dr., a Mentőegyesület igazgató-főorvosa, *Lévy Béla* dr. ügyvéd, *Magyar-Mannheimer* Gusztáv festőművész, ormódi *Ormódy Vilmos* v. főrendiházi tag, *Pap Salamon* dr. ny. postafőigazgató, *Patay József* dr. lapszerkesztő, *Roóz Rezső* lapszerkesztő, *Török Lajos* dr. egyetemi tanár, csepeli *Weisz Alfonz* báró, gyáros.

Erdős Dezső kormányfőtanácsos vezetésével küldöttség hívta meg az újonnan megválasztott képviselőtestületi tagokat a közgyűlés termébe és már az ő részvételükkel folytak le a további választások.

A hitközség *előjáróságának* megválasztása került most sorra és a szavazatok egyhangú impozáns megnyilatkozásával a *hitközség előjáróságának* tagjaivá a következők választottak meg: *Budav-Goldberger* Leó dr., *Dési Géza* dr. (új), *Drucker Géza* (új), *Fábián Béla* dr., *Frey Kálmán*, *Glücksthal Samu* dr., *Grauer Vilmos* dr., *Hajdu Marcel* dr., *Kaszab Elemér* (új), *Kecskeméti Adolf* dr., *Kohner Adolf* báró dr., *Nagy Andor*, *Stern Samu*, *Vértés Emil*, *Vészi József* (új), *Vida Jenő*, *Wilhelm Adolf* dr., *Zahler Emil* dr.

A m. kir. Osztálysorsjáték

eszköz és mód arra, hogy bárki jólétet és gondtalanságot szerezzen magának. Egy kis szerencsével egész vagyont nyerhet az új osztálysorsjátékon. Nem kidobott pénz a sorsjegyért havonta fizetendő 3, 6, 12, vagy 24 pengő, mert már a **remény** és a szebb, jobb jövő iránti önbizalom is éltető és serkentő hatással van mindenkire. Sorsjegyek rendelhetők az új, április 17-én kezdődő osztálysorsjátéokra az összes főárusítóknál a hivatalos árakon:

Egész	Fél	Negyed	Nyolcad
24	12	6	3
pengő	pengő	pengő	pengő

Háziasszonyok!

A magyar szájjáznak megfelelő
új receptkönyv megjelent!
Ingyen küldi:
Dr. OETKER gyártelepe

Budapest VIII., Conti-utca 25

Ezután következett a *hitközség elnökségének* megválasztása az előjáróság tagjainak sorából. A közgyűlés tüntető lelkesedéssel, 255 szavazattal, *egyhangúlag* választotta meg újból öt évre a hitközség elnökévé *Stern Samu* m. kir. udvari tanácsost, elnökhelyetteséivé pedig *Glücksthal Samu* dr. felsőházi tagot és *Hajdu Marcel* dr. fővárosi bizottsági tagot.

Végül megválasztották a *hitközség választmányának* száz tagját.

Ezután *Lőw Sámuel* dr. főorvos vezetésével küldöttség hívta meg az újonnan megválasztott elnökséget és előjáróságot a közgyűlés termébe, ahol *Barna Károly* dr. választási elnök lelkes beszédben üdvözölte a hitközség újonnan megválasztott vezetőségét.

A közgyűlés tagjai felállva, lelkes ovációval tüntettek *Stern Samu* és az egész *előjáróság* mellett.

Stern Samu, a Pesti Izr. Hitközség újonnan megválasztott elnöke nagyhatású székfoglaló beszédet mondott, amelyben elsősorban hálával emlékezett meg elnökhelyettes-munkatársairól, valamint az előjáróság régi és új tagjairól, majd rámutatott a hitközség vallás-erkölcsi, kulturális és szociális feladataira és azokra a további erkölcsi kötelezettségekre, amelyek a hitközségre hárulnak, hogy ez a hitközség legyen védővára a magyar zsidóságnak a mai nehéz időkben.

Beszéde végén lendületes szavakkal adott kifejezést a magyar zsidóság vallásos és hazafias érzéstől áthatott óhajának, hogy jöjjön el mielőbb az idő, amikor leomlanak a határok, amelyeket magyar és magyar közé vontak és amikor holdog testvériességben egyesülhetünk ismét elszakított testvéreinkkel.

Stern Samu elnöki székfoglalóját sűrűn szakította félbe a tetszés és lelkesedés megnyilvánulása, végül pedig az egész közgyűlés ismételen felállva ünnepelte az elnököt és az egész előjáróságot.

Barna Károly dr. választási elnök zárószavai után *Stern Samu* elnök és az előjáróság lelkes ünneplésével ért véget a közgyűlés.

RUSZINSZKÓI LEVÉL.

A ruszinszkói zsidó ifjúság a cionizmus fejleményeit ma már a saját ideológiája szerint ítéli meg. A „*Hasomer Kadima*“ és a „*Hasomer Hacair*“ már régebben megszűntették a kooperatív működést. A „*Brith Trumpeldor*“ iránya mindinkább tért hódít, egyedül Munkácson 300 tagja van. Komoly jelenség, hogy a „*Bétár*“ (*Brith Trump.*) a revizionizmus mellé áll, és számolni lehet azzal, hogy ez az ifjúság komoly akarással és értékes tudásával egymaga is képes a szentföldi építők munkáira iránti bizalmat növelni.

Irodalmi kultúrprogramját — többek között — műkedvelői előadások rendezésével igyekszik megvalósítani.

Ennek nehézségeit csak az tudja kellően mérlegelni, aki ismeri a ruszinszkói viszonyokat. Legutóbbi színelőadásukat a munkácsiak csak leleményességükkel tudták megmenteni. Az előadást megelőző napon ugyanis megjelent szekéren a „*primadonna*“ vidéken lakó atyja és hazavitte a leányt. Nagy konsternáció közben megkezdődött a kocsi üldözése, és a fiatalok, a szekeret utólérve, nagynehezen rávették az apját, térjen vissza Munkácsra a „*Beszdin*“-hez és kérje ki a rabbik tanácsát. A „*Beszdin*“ azonban úgy határozott, hogy a leány nem léphet fel, és sikerült is az öreg urat úgy kicsempészni a házból, hogy az elhajtattott a leánnyal. Erre még nagyobb riadalom támadt, és most már a leány nővérét is autóba ültették, hogy próbálja apját jobb belátásra bírni. De az öreg úr hajthatatlan maradt, s így cselhez kényszerültek folyamodni. Elhitették vele, hogy leánya fellépéséről lemondanak és a szerepet másra osszák; csak amiatt engedje be a városba, hogy legyen mégis valaki, aki tudja. Ezt el is fogadta az apja. Az előadás estjén természetesen hirtelen megbetegedett az új „*primadonna*“ és a leány kénytelen volt „*beugrani*“.

Sok ehhez hasonló érdekes epizódot lehetne a ruszinszkói ifjúság szellemi harcáról feljegyezni.

A beregszászi Hasomér Kadima nemrég ünnepelte fennállásának első jubileumát. Az egyesület mint pártonkívüli frakció inkább az ifjúság testi és szellemi fejlesztésére szorítkozik. Tagjai cserkészek, s cionista munkásságuk a Herzl-cionizmus elve alapján történik. A *Keren Kajemeth* persely-akcióját ezen szerv bonyolítja le. Grosz Béla „*Ros Gedud*“ (csapatvezető) ötletes módon igyekezett ez évben a perselyeket szaporítani. Most folvik az általa rendezett „*persely-verseny*“, melyet 3 „*kvuca*“ (csoport) és 3 egyén nyer meg. Elsőrangú díjak serkentik a versenyzőket. Valóban megható látvány, amint fiatal fiúk perselyekkel telerakott bőröndöket cipelnek a városban, és járnak házról-házra. Amellett mindenki tájékozódhat a verseny állásáról és tudhatja, ki van az élen. Az eddigi 4 hetes versenyidőben 40 kihelyezett persellyel vezet egy fiatalember.

Nváron egyhónapos táborozáson vannak és a szegénysorsúak részvételét zsvűítés útián segítik elő. Itt intenzívebb szellemi munka folyik, és a 12 kvuca által külön-külön tartott szabad előadásokon vendégeket szívesen látnak.

Fodor Fülöp.

ÁDÁR 7-IKE SZATMÁRON. A szatmári Statusquo Izr. Hitközség ünnepi istentiszteletet rendezett Ádár 7-én a Hitközség és a Chevra Kadisa tisztúitása alkalmából. Az ifjúságnak nagyszabású programot adott dr. Friedmann Árnád, az új iskola-zéki elnök. A máriv-ima után Princz Armin hitközségi elnök tartott magasröntű beszédet. Az istentisztelet utáni banketten Princz elnök, Klein dáján, dr. Friedmann, Vámos főgondnok és dr. Hunwald Izidor beszéltek.

Baraker Mátyás és Fia

34 év óta

Hajós-utca 15. szám alatt fennálló

kalapüzletét

magas házbér miatt

Andrássy-ut 27. sz. alá helyezte át

A raktáron levő

közismerten elsőrendű kalapjait

mélyen leszállított áron

bocsátja t. vevői rendelkezésére

a Hajós-utcai üzletben

DR. PATAI JÓZSEF ELŐADÁSA A VII. KER. TEMPLOMKÖRZETBEN.

Néhány nappal a Szentföldre való utazása előtt tartotta dr. Patai József a VII. ker. Templomkörzetben előadását az új héber költészet fejlődéséről. Bevezetésül dr. Schwarz Benjamin körzeti rabbi üdvözölte az előadót, aki abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a jeruzsálemi héber egyetem meghívta őt Budapestről, hogy a magyarországi héber költészet történetéről tartson héber nyelven előadást. Ez a meghívás méltán dicsősége a magyar zsidóságnak és a pesti VII. ker. Templomkörzet büszkén fog megemlékezni arról, hogy közvetlen a jeruzsálemi előadás előtt itt terjeszti Patai a héber irodalom ismeretét. Ezután Tordai Judith elszavalta Patai József: *Egyszer volt* című versét, s Patai József belekapcsolódott e két momentumba, amely az utat jelzi az álomtól a megvalósulás felé. Huszonöt évvel ezelőtt az „*Egyszer volt*“ hangulatából merített néhány magyar zsidó ifjú, akik Herzl álma után indultak rajongó hittel, hogy „egyszer lesz“ és most a Scopushegyén áll a héber egyetem, amely tudósokat, poétákat hív meg a világ minden tájáról és Cionból újra kiindul a tan, az egész diaszpóra felé. Ez a tan mindig univerzális volt, amint hogy egyetemes áramlatokba kapcsolódott bele mindig a héber költészet is. Nem lehetett a ghetto falait oly magasra emelni, hogy a népek irodalmának szelleme át ne hatolt volna rajta. Patai József előadása után Tordai Judith a tőle megszokott művészettel szavalt szemelvényeket az új héber költészetből és Patai József verseiből. Majd Kovács Hermann körzeti elnök meleg szavakban tolmácsolta dr. Endrei Henrik kultúrbizottsági elnök és az egész

**Perzsaszőnyeg mindig érték,
Nincsen annál szebb ajándék!**

Művész szobrok
Vitrintárgyak igazán olcsón!

ANTIKART RT-nál

(ig. Sternberg J. Z.)

VII., Dob- és Kazinczy-utca sarkán

körzet köszönetét, az előadásokat, amely a Palesztina-kérdést is az irodalmi alkotások fényével világította meg. Mindnyájunk hő óhaja, hogy mesterünk új munkakedvvel megtelve kerüljön haza a Szentföldről, hogy itt tovább taníthassa a magyar zsidóságot. Dr. Schwarz Benjamin körzeti rabbi zárószavaiban kiemelte, hogy a Palesztina-gondolatot nálunk tendenciózusan hamis világításban állítják be és azért különös hála illeti dr. Patait az igazság hirdetéséért.

A PRO-PALESZTINA MÁRCIUS 12-IKI ESTJE ünnepléses külsőségek között folyt le. Dr. Pfeiffer Ignác egytan. a Palesztinába induló testvéreket üdvözölte elnöki megnyitójában, melyet teljes egészében itt közlünk:

„Minden nemzet életében nagy jelentőségük van a tradícióknak. A mult emlékei erősítik meg nemzeti érzésünket és öntudatunkat.

Igaznál igazabb ez zsidó vonatkozásban; a mi nemzetünk multja nem vész el a mult regés hagyományaiban; nekünk háromezeresztendő köbe vésett történetünk van.

Voltak nekünk is hőseink, dicső királyaink, de mindenekfölött volt egy szentírásunk, amely nem csak nekünk, de az egész nyugati kultúránknak szent könyve, világnézeteknek alapja.

A zsidóság hosszas egyiptomi raboskodása után alkotta meg ezt a szent könyvet, amely évezredek át tartotta fenn az egész világban szétszórt zsidóságot.

A szent föld, ahol a zsidók nagy évszázadaikat élték le, ahol minden követ megszentelt az emlékezet, ma is vágya és óhajta mindenkinek, aki magát zsidónak érzi.

Miképen a mythologia Anteusza mindig gyarapodott erejében valahányszor a földet érintette, úgy mi is új erőt, bizakodást nyerünk Czionban; ezért üdvözölöm testvéreinket akik most indulnak el a szent földre. Nem csak maguk fognak ott zsidó önérzettel eltelni, de eltöltenek majd bennünket is öntudattal és azzal a bizakodással, hogy él még Czion és felépül még Jeruzsálem temploma.“ — Ezután *Feleki Sándor*, a Petőfi-társaság tagjának versét olvasta föl *Gerő László*, majd *Prof. Donáth Gyula* tartotta meg fölolvását a jeruzsálemi egyetemi könyvtárról (I. a jelen számban). *Otto Abeles*, színes, érdekes előadása után *Kiss Arnold* vezető főrabbi a „Szentföldi zarándokokhoz“ írott versét olvasta föl nagy sikerrel. Az estély, melyen többek között *Lőw Immánuel* is megjelent, *Pfeiffer* elnök zárószavaival ért véget.

RUPPERT REZSŐ ÜNNEPLÉSE.

a jubileum alkalmából méltó keretek között folyt le. Nem volt zajos hangoskodás, nem volt rikitó lárma, hanem bensőséges baráti tisztelgés volt, a férfiú előtt, aki igazságért harcolt olyan időben, amikor az még nem csekély kockázattal járt. Ruppert Rezső lucidus elméjét nem zavarták meg a kaotikus idők jelszavai. Szilárdan, mint egy hástya állott, melynek csúcsán az igazság és jog zászlaja leng. Szóval, tollal és tettel harcolt minden jogfosztás ellen és védelmére kelt a zsidóságnak, amikor ez a legnépszerűlenebb feladat volt. A Mult és Jövő politikai hetilapjában annak idején sűrűn találkoztunk Ruppert Rezső nevével és mindig készséggel állott rendelkezésünkre, valahányszor politikai kérdések súlyos bonyodalma között hozzáfordultunk. Most, hogy Ruppert Rezsőt barátai és tisztelői meleg ünneplésben részesítik, a Mult és Jövő is szeretettel hajtja meg zászlaját az igazság puritán harcosa előtt.

BLOCH ARMIN KORMÁNYFŐTANÁCSOSI KINEVEZÉSE

A magyarországi orthodoxia egyik tiszteletben álló egyéniségét Bloch Armin miskolci textilnagykereskedőt, a kormányzó kormányfőtanácsossá nevezte ki. Bloch Armin most töltötte be önálló nagykereskedői pályájának 40 éves évfordulóját. Vasszorgalmával, törhetetlen hecsületességével a nagy kereskedők legelsői közé küzdötte fel magát. A miskolci ortodox izr. hitközségnek előljárója, az ottani Jesivának, valamint a miskolci Chevra Kadisának és a kerületi bikur cholim elnöke.

Minden zsidó ügynek lelkes támogatója és felkarolója, úgy hogy a méltán megérdemelt kitüntetése úgy a miskolci kereskedelmi világban, mint a miskolci izr. hitközségnél általános örömet keltett.

STAMBERGER FERENC DR. budapesti kir. közjegyzőt a kormányzó kormányfőtanácsossá nevezte ki.

PÁLYÁZATI HIRDETMÉNY!

A budai izr. hitközség metsző-sameszi (sóchet, ubodek, báál-kore és báál-tefiló) állásra pályázatot hirdet. Mőhel előnyben.

40 éven aluli, megfelelő képesítéssel bíró magyar állampolgárok, kort, családi állapotot és eddigi működésüket igazoló okmányokkal felszerelt pályázatukat a budai izr. hitközség előljáráshoz (II., Fő ucca 12, I. 8.) legkésőbb március hó 20-ig küldhetik be.

Javadalmazás (fizetés, családi pótlék és lakpénz, stb.) megegyezés szerint.

NAGYON MEGNEHEZÜLT AZ IDŐK JÁRÁSA feletünk, senki sem tudja, mit hoz a jövő? Reális elgondolások alapján a gazdasági viszonyok javulása joggal várható... mondják vezetőink... tehát ne csüggedjünk, emeljük ön-bizalmunkat és reménységünket. Vegyünk egy sorsjegyet az új április 17-én kezdődő osztálysorsjátékra, hátha a véletlen szerencse is megsegíti és nyer egy nagy összeget.

A SZOLNOKI IZR. SZENTEGYLET Ádár hó 7-én újból megválasztotta ötdízben elnökül *Rosenzweig Ede* urat, alelnök *Spitzer Péter*, gondnokok *Singer Ferenc*, *Schwarz Dezső*, *Gróf F. Gyula*, *Héber Ármin*, ellenőr *Deutsch Ernő*, pénztárnok *Weisz Mór*, ügyész dr. *Tolnai Ernő*.

HÁZASSÁG.

AUSZTERLITZ SÁMUEL miskolci főrabbi fia, Auszterlitz Gusztáv, e napokban tartja meg esküvőjét *Bernfeld Oly* úrléánnyal Debrecenben.

Schwarz Tibor nagykereskedő Temesvár, házasságot kötött *Szidon Csiby* úrléánnyal Lugosról, *Szidon József* gyáros leányával.

Boros Miklós, a Magy. Ált. Hitelbank pécsi fiókjának főnöke és *Klein Lilli*, *Klein Lajos* miskolci földbirtokos leánya, Miskolcon 1931 március hónapban házasságot kötöttek.

ELJEGYZÉS. *Bruck Magda*, *Bruck Sándor* fakereskedő leánya és dr. *Kazár Andor* ügyvéd, Pécs, jegyesek.

Weinberger Ilonka, Tokaj és *Krausz Gyula*, S.-A.-Ujhely jegyesek.

* ARANYSZŐKE lesz, ha *Eisner-féle Eau Radieuse-t* használ, 1 pengő 60 fillér. Barna vagy fekete hajat nyer az *Eisner-féle dió kivonattól*, 1 pengő 60 fillér. *Eisner-drogéria*, Budapest, Andrásy-út 37.

POLLÁK SAROLTA kozmetikus legmodernebb szépségápoló intézete. Hajszálok kiirtása arcról, karról. Szemölcsirtás. Hámlasztások. Bérletrendszerű arcápolás. Esti kikészítés. „MIRACLE“ krém, puder, szappan hatása bámulatos. Ránctalanít, üdít, szépít fehérit. Szétküldés utasítással. Díjtalan tanácsadás (Prospektus). VI., Andrásy-út 38, I. em. Párisi áruházzal szemben

Sirkövek Budán, Margittánál

59-es villamos vőgállomás

a Farkasréti zsidótemetővel szemben

Telefon: Aut. 572-59

Husvéti szilvórium

Felhívjuk a viszontárúsítók
figyelmét szatmármegyei főz-
dénkben JUNGREISZ fehér-
gyarmati orth. főrabbi ellen-
őrzése mellett Ia kék őszi
szilvából főzött és bizonyla-
tával (hechscher) ellátott
kitűnő minőségű

husvéti

szilvapárlatunkra

melyet 25-100 lt. ürtartalmú,
szabályszerűen lepecsételt
hordókban ajánlunk vételre

GSCHWINDT-
féle gyár rt.

Budapest, IX., Ipar-utca 15-21.
Telefon: József 350-03. sz.

HANGSZER-ZONGORA-RADIO-GRAMOFON
ÁRJEGYZÉK - INGYEN

Sternberg

HANGSZERGYÁR-BUDAPEST VII RÁKÓCZI U 60

HALBERSTADT am Harz, Eitzstrasse 2
FIÚNEVELŐ-OTTHON DR. BARTHAUER
Gyönyörű egészséges fekvés. Nyelvek-Zene-Sport
Minden tsko'atipus! Prospektus!

Orth. hitk. macesz-elárúsító hely!

כשר של פסד. **fűszerárak**
legrégibb és legmegbízhatóbb beszerzési forrása

**Szilvórium, bor, ecetesszencia, paradicsom
Teavaj, svájci és magyar sajtok**

özv. SCHLANGER BERTALANNÉ
Budapest, VI., Laudon-utca 7. sz
Telefon: Aut. 126-72.

**Tánc, Gymnastika és Mozgásművészeti
Iskola** Schmidt Berthold igazg.
Berlin W. 57. Kurtürstestr. 19.
Hivatásos tánc kiképző intézet a legelismertebb peda-
gógiai módszer szerint. Prospektusok kiadókiállításunkban

NEM TÖMEGÁRU

Himzett ágyszéklet angol széllal . . . **48.-**
Lenlepedővászón, méterje **4.-**
Lendamaszt törülköző, darabja . . . **3.-**
Papanlepedő siffon 175 cm. **3.60**

Asztalneműben hasonló rendkívül olcsó árak!
SZÉKELY JENŐ Budapest, IV. ker.
Petőfi Sándor-u. 6

GROSZ LIPÓT URI SZABÓ TERMEI

BUDAPEST
VI., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 17
TELEFON: AUT. 107-73

*
RAKTÁRON CSAKIS ELSŐRENDŰ
ANGOL SZÖVETEKET TART

*
SZABÁSA A DIVATNAK TELJESEN
MEGFELELŐ

*
KIALLÍTÁSA ELSŐRENDŰ,
A LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST IS KIELÉGÍTI

*
ÁRAI RENDKÍVÜL MÉRSÉKELTEK

*
FAZONMUNKÁT KÉSZSÉGGEL VÁLLAL

*
EGY PRÓBARENDELÉS
MEGGYÓZIRÓLA, HOGY KEVÉS PÉNZÉRT
RENDKÍVÜL JÓT KAP

SIREMLEKEK

bel- és külföldi márványokból
legolcsóbb áron,
részletfizetésre is kaphatók

EICHBAUM MÓR SÍRKŐGYÁROS

Tervrajzok díjlanul

V., POZSONYI-ÚT 1-3
Telefon: Aut. 246-74

SZÉDERTÁL

I. minőségben P 60.-
II. minőségben P 36.-

Gyártja:

KOLLER CSILLÁRGYÁR

Budapest, VIII.
Dobozi-utca 15

TELEFON: József 313-37
Sürgőny cím: „Galvani”

ארטדה. בשר elismert

régi hirneves Geczovits

borkereskedő cég
nagyban és kicsinyben
árúsítja בשר של פסה
I. a fehér és vörös ő- és
ujborait

Házhoz is szállít!

Cím:

Geczovits Vilmos

Budapest, VII., Klauzál-tér 16.

Telefon: József 414-69.

ארטדה. בשר של כסח

A **Peszah** ünnepekre fűszerárúk és italok
Budapesten az országosan elismert

SALCZER TESTVÉREK

V., Visegrádi-utca 26.

Telefon: Aut. 920-10

fűszer- és csemegeáru-kereskedésében paradicsom, ugorka
és lekvár. Italok: és pedig cognac, szilvórium, boro-
vicska, Ia borok a legelőnyösebben és legmegbízhatób-
ban szerezhetők be. A budapesti aut. orth. izr. hitközség
מוצת elárúsító helye eredeti hitközségi árakon.

A központi tejcsarnok husvétii orth. kóser tej és tejtermé-
kek elárúsító helye. Pontos kiszolgálás. Rendeléseit kívá-
natra házhoz szállítjuk. Vidéki előjegyzéseket, saját ér-
dekében kérjük pontos leszállítás miatt előbb beküldeni.

Templomi himzések

készít művészi kivitelben olcsó árak mellett

HERZ EMMA himző-műterme

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 3. sz. I. emelet

Telefon: Aut. 856-32

Drezda, Striesenerstrasse 2. Fröbelintézet

Penzionátus fiatal leányok részére
Nyelvek Zene Sport

Izr. Háztartás-Iskola és Penzionátus

Frau Direktor Bachrach

HAMBURG

KLOSTERALLEE 14

Nyelvek, zene, iskolai oktatás, iro-
dalom. Elismerten kitűnő intézet.
Prospektus a kiadóhivatalban.

Referenciák.

A Budapesti Aut. Orth. Izr. Hitközség felügyelete alatt termelt

husvétii orth. kóser

palacktejés tejtermékek

kaphatók és megrendelhetők összes fiókjainkban és az orth. izr. fűszerkereskedőknél

Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Rt.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár út 34.

Hungária Hirlapnyomda Rt., Budapest. Felelős: Schmidek Géza.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

